

847
Голо

САВА
ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

Поезії

ЛОНДОНСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

10л

Поезії

ВИБРАНЕ

328582

Наукова бібліотека
ім. М. Максимовича
КНУ
ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

328582

н - наукова

13

Ц. 0.68

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1955

КЛЕНИ

*Я хотів би бути придорожнім кленом,
шелестіти листям свіжим і зеленим,*

*вгору понад хмари піднімати віти
і дружити з вітром, і цвісти й шуміти!*

*Щоб ішли повз мене люди в путь далеку,
і щоб я, зустрівши, пригортав їх в спеку.*

*і щоб я, зелений споконвіку й зроду,
в кухлі серць розлив їм свіжу прохолоду.*

*І щоб люди встали, повні віри й волі,
і пішли стежками, що синіють в полі,*

*і щоб скрізь ставала праця їм легкою
як згадають шелест клена під горою.*

1934

МОЛОДІСТЬ

БАЛАДА ПРО ВІСТОВОГО

З-за чорного лісу і синіх горбів,
в долині, що зникла в імлі голубій,
гарматною пелькою в небо зревів
бій.

Покликав комбриг вістового свого,
ускочив у бурку, вручає наказ,
і з місця буланій зриває його
враз.

Сяйнули, мов блискавки, срібні шаблі
і слава, мов злива, у полі німім,
і вибухи котять, немов по землі
грім.

Уже перемога повсюди близька —
з горбів уже ворога скинуто вниз...
За чорною буркою стежать військá
скрізь.

Копитами коні товчуть ковилі,
команда комбрига лунає, мов дзвін.
Та от — похитнувся раптово в сідлі
він.

Ніхто ще не бачив страшної біди,
жахливої звістки ніхто ще не чув,—
лише вістовий, що з комбригом завжди
був.

Він знав — це нещастя ряди облетить
і, хоч перемога уже на часі,
ще можуть раптово галоп зупинить
всі.

Довкола покоси вогонь попелив,
гармати змагалися з небом самим
і весь виднокіл, як туман, застелив
дим.

Та бурка з'явилась, мов крила орла,
звилась над буланим, що простір боров,
майнула попереду і повела
знов.

І стало відомо бригаді усій,
коли перемоги салют одгримів,
що це вістовий їх в останній бій
вів.

1929

* * *

Чотирнадцяти років не було,
як він подався з клуночком до міста.
Лишилося за пагорбом село,
і річка, і тополя срібнолиста...

Він в окружкомі тихо розповів
про батька, що поліг під Сивашами,
про матір і про двох своїх братів,
які пішли в колгосп з товаришами.

Розгублений, поволі він устав,
коли його покликали до столу.
І секретар при ньому підписав
квиток нового члена комсомолу.

Всі радісно вітали юнака,
а він не міг промовити ні звуку —
лиш роздивлявся книжечку, яка,
мов промінець, лягла йому на руку.

І тільки у зволжених очах
горіло щось ясне і неугасиме,
неначе задивився він на шлях,
який усе життя його вестиме.

1930

РУКА ТВОЯ, ТАТУ...

Тату, рука твоя вірна й тверда,
зморшки на ній, ніби річища темні
й глибокі,
сповнені потом в труді.
Рука твоя — нива: годує нас хлібом вона.

Ти мене пестиш не часто.
Коли ж і погладиш буває мене по плечі,
я відчуваю прибої щасливої сили —
дотики теплих бугрів.

Земля наша, тату, плодюча — в ній мир
і краса,
як в серці твоїм.

Ніжності ріки пливають по твоїй руці,
теплі джерела клеочуть у жилах
набряклих:
праця запліднила ніжністю руки твої.

1931

ще Архангельськ хотіла б відтяти Британія,
ще Петлюра у Липках катує киян...
Але Лібкнехт живий — він вітає братання,
але Роза підтримує скрізь росіян!

Ще Антанта дізнається, хто ми і що ми,
хай «свої та чужі» пам'ятають про це.

Він допізна сидить, і на жовте лице
насувається тінь вже не першої втоми.

Вся країна, мов карта, отут на столі,
простяглася вона без кінця та без краю.
Ораців повернути б мерщій до землі
і тоді від Росії чекай урожаю!

Повернути б до фабрик робочий народ,
що стомився без діла у кіптяві фронті!
Адже кожна машина і кожен завод,
як народження вдруге, чекають ремонту.

Він за мир і негайно!

Давно вже пора
від пожеж і від крові спочити Європі.
Хай німецький солдат, що ні за що вмира,
усвідомить науку, здобуту в окопі.

...Уночі Раднарком засідає до двох,
та Ілліч не іде спочивати додому.
І величне видіння нових перемог
постає перед ним крізь безсоння і втому.

Бачить Ленін Росію майбутніх років
в нерозлучному братстві племен і народів,

у небаченій єдності міст і степів,
за яку він у Жовтні їх битись виводив;

бачить він її вільну і славу в віках,
бачить він її рівну між рівними всюди,
бачить він її сильну і здатну в боях
за слабих, але правих, підставити груди.

Воля партії кличе народи вперед,
віра в себе зростає, змагаючи голод,
і у землю солдат устромляє багнет
і береться за плуг, і береться за молот.

Не віддасть він нікому набутку свого —
що узято в бою, те здобуто навіки!

Ленін пише для нього і учить його,
як почати в країні змагання велике;

він говорить йому про народ і комбед
і в словах його завтрашня сила присутня.

Двоє гострих очей, але погляд — вперед,
але усмішка в них,
ніби радість майбутня.

1932

* * *

В степу біля забутої криниці,
де майорить тополя, ніби спис,
над жовтим морем стиглої пшениці
в дзвінкому небі жайворон повис...

І я б хотів злетіти на вершини
і розсипати пісню, ніби дзвін,
поля своєї рідної країни
щасливо осягаючи, як він!

Уже вечірнє небо зайнялося,
озолотивши землю з висоти,
І те, про що шумить мені колосся,
я слухаю, щоб всім розповісти.

1932

ЛИСТИ

В нашій рідній стороні
пам'ятливі люди —
ще й тепер вони мені
пишуть звідусюди!

Той поїхав на завод,
майстром став відомим,
той десь учиться — і от
буде агрономом...

Пишуть друзі з далини
і з близького краю —
все питаються вони,
чи не забуваю.

Чим я людям відповім —
думаю-міркую...
Краще я не слово їм —
серце подарую!

1933

З БІОГРАФІЇ

Я з-під Знам'янки родом,
з-під Куцівських лісів —
із тамтешнім народом
лантух солі я ззів.
Там мій батько і мати
працювали в млині,
там я вчився співати
і складати пісні.

Рано вивчив я справу
і до дізеля став;
в чотирнадцять заяву
я в ячейку подав,
жалкував, що, як старші,
на Петлюру не встиг
і про Щорсові марші
знав з прочитаних книг.

Та життя готувало
ще боїв та боїв!
Розкуркулив чимало
я в селі куркулів;

вчив дорослих читати
у свої вихідні;
Дніпрельстан будувати
пощастило мені.

І тепер, як згадаю —
славна доля моя! —
щастя рідного краю,
значить, множив і я.

Може, зроблено й мало
на моєму віку,
та зате не бувало
у душі холодку.

1933

328582

ДРУЗЯМ

(До п'ятнадцятиріччя ВЛКСМ)

Ви з найдальших куточків
повинні сьогодні прийти —
ми зустрінемося нині
на святі
весни золотої,
друзі літ моїх юних,
надій моїх рідні брати,
повістей
і пісень цих
володарі та герої!

Ви не звикли мовчати —
ні радість,
ні щастя,
ні біль
ви ніколи в житті
не таїли і не тамували;
як у море пливуть
весняні ручаї
звідусіль,

так увіллється ви
до цієї святкової зали.

З дня розлуки
ніколи
я з овиду вас не губив...
Не спізнались, виходить,
ми в лави будьоннівців братні:
подвиг вашої праці
на просторах звільнених нив
теж, виходить, гучний,
як батьків наших подвиги ратні!

Будувати заводи,
збирати в полях врожаї,
не жаліти ні сил,
ні самого життя
для народу,—
це найбільша заслуга і честь,
побратими мої;
славу творить вона
і людині замінює вроду.

Наша рідна країна
учила
і пестила нас
і, як мати дбайлива,
постійно
виводила в люди.
Хай же наша відвага
їй служить за те повсякчас,
хай наш труд
і життя
їй за те нагородою буде!

Я пригадую знову:
Одеса...
Весна...
Інститут...
В закапелках Афонки
жили ми по троє в кімнаті...
Про безкраї степи
і про велич майбутніх споруд
нам на зборах
розказував
наш секретар Андронаті.

Він приходив завжди
і гукав комсомольців на дах —
там просторо було
і повітря чистіш над землею.
Там дізналися ми
про великі події в степах,
про південні комуни
і перші бої
з куркульнею.

І вслухалися всі,
і усе розуміли як слід,
бо учитись пішли
по путівках
свого комнезаму,
бо стояв перед нами
бідняцький
наш скривджений рід,
що назавше
минуле
стирав, як скривавлену пляму.

Як росло в ті хвилини
у душах
ясне відчуття
величезних обов'язків,
що перед нами
вставали!
Там давали присяги
ми вперше
на ціле життя,
там приймали мовчазно
свої урочисті
ухвали.

Ми клялися тобі, наша партіє —
юні серця
і надії тверді,
і стремління гарячі
віддати,
як сини і як дочки,
служити тобі до кінця,
захищати тебе,
як хоробрі
і вірні
солдати.

Ми дотримали слова!
У шахтах,
в заводах,
в степах —
скрізь,
де місце в житті
указала нам рідна країна,
революція, друзі й народ —
у думках і ділах

перед нами встають,
як мета і турбота єдина.

Край наш рідний змінився
під зоряним сяйвом Москви...
Душі стали світліші...
Земля наша риси змінила...
Але ви — на посту,
але ви — на ногах,
але ви
більшовицької партії
гордість
і слава,
і сила.

Ми святкуємо завтра.
Я йду до ВУЦВІК'у на зліт.
Не шукатиму вас
між гостей,
розташованих скраю.
По юнацьких піснях,
що дзвенять, облітаючи світ,
тут,
між кращих героїв
я вас, мої друзі,
пізнаю.

Я вас всіх привітаю
за дружбу,
за сміх
і за те,
що відвага в серцях
не погасла,
ясна й полум'яна,

і за те, що ви сильні
і тільки вперед ідете,
кожну руку
я стисну,
як вірну колодку
нагана.

1933

ПІСНЯ

Як вертали з дальнього походу,
зустрічали сестри й матері,
похилились верби в тиху воду,
стали в ряд тополі на горі...

Пропливали хмари понад бором
на Хорол, Охтирку чи Остер,
і було будьоннівцям не сором
матерів голубити й сестер.

Та й дзвеніла ж радістю округа!
Та й гуляла ж пісня навкруги! —
І в тумані голубого Буга,
ніби хвиля, біла в береги!

І коли густі і охолоті
над рікою встали тумани,
лиш одна лишилась мати в полі
виглядати сина з даліни; —

все на шлях дивилася суворо
і шукала поглядом німим
та й не знала, що в бою учора
прапори схилилися над ним.

1934

МАРІЯ

Від любові п'яну,
в тихому саду,
партизан кохану
кидав молоду.

— Прощавай, Маріє,
за горою — бій;
ворогів зуміє
бити любий твій!

Що ж ти, як похила
яблуня в саду,
руки заломила,
ніби на біду?

Ти ж радить повинна
щиро, від душі:
кличе Батьківщина,
ждуть товариші! —

Обійняв кохану,
скочив на коня,
в спину партизана
вітер підганя.

День немає з бою,
другий день нема,
громом за горою
гуркає пітьма.

Кожен вийде з хати —
слухає здаля:
б'ють округ гармати,
аж двигтить земля!

Молода шепоче:
— Коню вороний,
килимами ночі
милого укрій!

І під цим покровом
за поля й ліси
милого здоровим
з бою принеси!

...Кінь летить стрілою
з-за гори в село,
за конем стіною
куряву зняло.

Не звернув до мосту —
перескочив брід,
заіржав — і просто
чвалом до воріт!

Вибігає з хати
дівчина умить,
хоче запитати,
стала і мовчить...

«Бій покинув? Що ж це?!
Сил не вистача?!
Ждала ж переможця,
а не втікача!»

Та козак — ні слова,
чом це він притих?
Тиша загадкова
стала поміж них...

Тільки, пилом вкритим,
з чорної пільми
вороний копитом
б'є за ворітьми.

Що ж, виходь, Маріє,
друга пристиди,
в руки він зуміє
взяти поводи.

Ти почувеш знову,
як чорнявий твій,
не сказавши й слова,
повертає в бій.

...Вийшла й зацімила,
притаївши крик:
партизан безсило
на коні поник...

З бойового грому
через чорний ліс
мертвого додому
вороний приніс!

...Тишина повисла
сумом на землі,
тільки чути стислі
постріли в селі.

Відійшла від тину,
сіла на коня...

Партизанку в спину
вітер підганя!

1934

ПІСЕНЬКА

Від Чернігова на Київ
не така вже дальня путь —
до Дніпровських чорторіїв
славні вершники ідуть,
пил бійцям очей не виїв,
а на серці каламуть...

Командир пита бригаду:
— Звісили носи, чи як?
— В Польщі, кажуть, мало саду,
а в садах товстих гілляк.
Де ж повіситься з досади
битий пан білополяк?

— А як мало — що ж робити, —
командир відповіда, —
ми їх боєм будем бити,
мало віття — не біда!
Будем в ріках їх топити:
в ріках всюди є вода. —

Та на цю хвилину саме
підлітає вістовий,

і гребе під ним ногами,
і не встоїть вороний...
— Командире, телеграма! —
каже хлопець молодий.

Командир пакет хапає,
відколупує печать,
і ніхто з бійців не знає,
як новину зустрічать.
Стали хлопці. Прапор має.
Стали хлопці і мовчать.

— Від Будьонного привіт нам! —
командир їм вигука, —
чи, мовляв, ростем і квітнем,
чи схотіли молока?
Як посланієм одвітним
привітати ватажка? —

Витягають хлопці шаблі,
підкидають догори:
— Руки наші не ослабли,
не поблякли прапори!
Віддамо і кров до краплі —
так йому і говори.—

І в шаленому алюрі
пил здійнявся, мов юга.
Снився дивний сон Петлюрі —
ніби він перемага,
а прокинувся в конурі,
ніби пес від батога.

Торгувалося на торзі,
та не вигідно панам!

ГОЛУБ

Синьоока, молода, неначе цвіт,—
чом не вийшла ти сьогодні до воріт,
чом не стрів тебе я поночі в садку,
ніби яблуню квітучу і тонку?

Не тому, що ти порвала черевик,
за тобою у задумі я поник,
бо твій батько не спочив би й не заснув,
залатав би і на ніжку одягнув;

не тому, що хустка гірша, ніж у всіх,
не даруеш ти мені свій теплий сміх,
бо сестра зіткала б хустку і тобі
розвела б по ній узор голубі.

Не тому ти не виходиш у садок,
що в словах моїх з'явився холодок,—
на шляхах я збив немало підошов ..
і слова для тебе, дівчино, знайшов.

Кожне з них завжди я ніжністю сповняв
і, як голуба, до тебе посилав.

Чий же, чий же слухала ти спів,
що не чула, як мій голуб полетів?

1935

Серед темної ночі вона груди дівочі
Затуляє косою своєю.

І, припавши уклінно в забутті на коліно,
Пан чорнявий стоїть перед нею.

Він шепоче коханій, обіймаючи стан їй:
«Ось мені за любов нагорода!
За багатство та гроші твої очі хороші,
Твоє серце купив воевода.

Я кохав і кохаю, хоч надії не маю,
І завжди тебе буду любити;
Воевода ж не мріяв, лиш грошима повіяв —
І зумів твоє серце купити.

В лебединому ложі до грудей твоїх може
Сиву голову він прихилити;
З твоїх уст малинових, твоїх персів шовкових
Заборонено мед мені пити!

На коні вороному я при місяці з дому
Поспішав через темні діброви,
Щоб лише привітати і тобі побажати
З чоловіком нелюбим любові».

І, хоч пані не слуха, він їй шепче у вуха,
Заклинає лишити старого,
Він клянеться в коханні, і зворушена пані
В забутті припадає до нього.

Воевода з слугою узялися за зброю,
З патронташів дістали набої,
Одкусили зубами, притовкли шомполами
І насипали порошу вдвоє.

«Пане, пане мій, годі,— каже хлоп воеводі
І схиляється на огорожу,—
Чи сльоза, чи несила так мене підкосила,
А стріляти я в жінку не можу».

«Замовчи мені, враже,— пан Наумові
каже,—
Доберусь я до спини твоєї.
Глянь, чи всипав не мало, та візьми-но
кресало
І стріляй мені — в себе, чи в неї!

Вище... Трохи правіше... та гляди сміливіше...
Перш коханець загинути має...»
Постріл гримає гучно — в лоба кулею
влучно
Воеводі козак поціляє.

1934

РОЗЛУКА

На рейках червоні й зелені вогні,
ледь-ледь майорить семафор вдалині...
Хвилина — і потяг здригнувся вві сні
від гулу і грому, і грюку...
Ще твій поцілунок горить на устах,
ще серце у грудях тріпоче, як птах,
ще постать твоя майорить на путях,—
розлука! розлука! розлука!

Можливо, коли я скінчу інститут
і знов повернуся у батьківський кут,
не стріну тебе я з подругами тут,
моя одинока лелеко.
Я їду, ти бачиш? Змовкають слова,
зникають будинки, тини, дерева,
лиш постать твоя з-за дерев вплива
далеко, далеко, далеко...

Хай доля між нами прооре межу,—
а в серці тебе я навек збережу,
близьку і далеку, свою і чужу,
такою, як бачу і нині —

цю постать на рейках і коси оці,
блакитну кофтину, ромашку в руці,
сльозу садинок на білій щоці
і очі печальні і сині.

1936

ІСПАНСЬКА ПІСНЯ

В краю блакиті і тепла,
біля самого моря
хороша дівчина жила,
біди не знала й горя.

Вона любила шум садів
і синь в воді глибокій.
Як птах, здавалось, в ній сидів
пісень дзвінкий неспокій.

Та на її веселий край
фашист пішов у наступ —
в бою проти ворожих зграй
судилось їй упасти.

Завмерли постріли на мить
і стали в ряд солдати,
щоб славний прапор свій схилить
і їй салют віддати.

І голоси бійців злились
у гнівний клич в окрузі —

це один одному клялись
за неї мстити друзі.

Орлом би звитись в вишину,
ой, високо-високо!
Тому, хто тут почав війну,
я виклював би око;
я гострий дзьоб
загнав би сам
в його кошлаті груди,
я б кинув чорне серце псам,
що збіглися зовсюди.

Горять в Іспанії міста,
на бій встає столиця,
а юна дівчина ота
мені щоночі сниться.

Вже почали про неї спів
не тільки Піренеї,—
на п'ять земель і шість морів
лунає спів про неї!

Але для мене й наяву
вона проста і мила —
ця дівчина колись в Москву
у гості приїздила.

На площах іскрились вогні
і в гомоні вокзала
про хлопця з Києва мені
вона розповідала...

Де той земляк щасливий мій,
як звать того хлопчину,
що так запав у серце їй
і не давав спочину?

Орлом злетіти б у зеніт,
зорею звитись вгору,
щоб осягнути цілий світ
в оцю тривожну пору
і крізь дими,
і крізь бої
побачити з-під тучі
вітчизну сонячну її,
сади її квітучі!

Знайшов би я дубовий ліс
на каталонських схилах,
до хати б рідної приніс
я дівчину на крилах;

я б людям в руки передав
дорогоцінну ношу,
я б щиру пісню заспівав
про дівчину хорошу,—

про те, як виросла вона
в далекій Барселоні,
про те, як билася вона
в юнацькому загоні,

про те, як синь своїх небес
в очах вона носила,

про те, як юний світ увесь
в душі вона відбила.

Клялися б люди — від біди
звільнити Піренеї.
І кожен приклад назавжди,
напевне, взяв би з неї.

1936

ЛИСТЯ ДУБІВ

Я був сьогодні в лісі. Сніг лежав
освітлений передвесняним сонцем —
він доживав останні дні свої,
виблискував і танув. А довкола
роздягнені стояли дерева,
і мокре віття зводилося в небо,
похитувалось повагом, немов
музиками вітрів деригувало.

І серед них стояв дебелий дуб
в торішньому, у висохлому листі:
жовтогаряче, зморхле й неживе,
воно ще опадати не хотіло!
Колись воно шуміло і цвіло
і прикривало кроною своєю
від сонця ніжні трави і кущі;
під ним сидів спітнілий подорожній
і в сутінку пожадливо вдихав
терпку і життєдайну прохолоду...

Колись воно буяло.

І тепер

шумить на ньому листя металеве —

Його ні вітер осені не здув,
ні шал зими, ні стужа, ні завої;
воно трималось міцно на гілках,
неначе дожидаючи хвилини,
коли нова пробудиться весна
і виб'ються листочки оксамитні
з бруньок, зігрітих ним;

воно вітрам

і злим завіям зим протистояло
і паморозь, і сніг перенесло,
щоб тихо і схвильовано опасти
перед лицем новітньої весни,
яка для інших паростків настане.

Вслухався я в його останній шум,
у металевий блиск його вдивлявся,
і невимовна гордість обняла
мою просту, але співучу душу.

Бий, юносте, кипучим джерелом!
Настане час — поблякнеш ти напевне,
пожовкнеш, ніби лист, і опадеш.
Але ніхто сказати не посміє,
що ти завчасно кволо полягла,
що ти лихий зимі не протистала,
поникла і осипалась; що ти,
як інші, похилилася в знемозі
раніше, ніж нащадок твій проріс
і зашумів нестримано і гордо,
піднесено і зелено.

Як дуб,

несхитний той, хто ніс тебе у грудях,
хто пісню не одну про тебе склав
і жар твій, і любов твою прославив!

Грай, юносте, цвіти і зеленій!
Настане час і буйно замість тебе
розквітне свіже віття навесні
з бруньок тобою вигрітих. Мовчазно
осиплеться земна твоя краса,
та навіть поступаючись, ти гордо
подивишся на плід свого життя,
бо знатимеш, що твій співучий шелест
продовжено достойно.

1939

СХІДНІ МЕЛОДИЇ

I

В душі твоїй знайти я не зумів
любові, що заглиблено жила в ній,
не знав я, що в серцях, як поклад
цеї скарб людський живе споконвіків,
давній,

Але вона в душі твоїй жила,
як іскра вже зайнятися готова,
і тільки ждала погляду чи слова,
щоб вибухнути бурею тепла.

Так в скелі мармуру, що зводиться
угору,
живе огонь невіленого твору
та треба народитися митцем,
щоб висікти з скали його різцем.

II

Я думав, що колись заволодію
твоїм упертим серцем назавжди,

що вигранити я його зумію,
мов діаманта чистої води.

Не відав я, що заміри безкрилі
лиш заздрість піднімає на талант,
що діамант вирізьблювати в силі
лише востократ твердіший діамант!

III

В бору співав і тьохкав соловей
від ранніх зір до пізнього світання,
і кожен звук, що вилітав з грудей
коротким був і гострим, як зітхання.

І запитали якось солов'я:
— Чому твій спів так коротко лунає —
чи пісня недотворена твоя,
чи, може, сил скінчить її немає?

І відповів на те він з вишини:
— Я цілий світ повинен оспівати —
ліси і гори, луки і лани...
Життя ж коротке — треба поспішати!

1938—1940

* * *

Що я лишу тобі на спомин?
Я мало скарбів приборіг!
Лиш пісні дзвін і серця гомін
я покладу тобі до ніг.

Я за любов твою примхливу
не заплачу тобі нічим,
крім ледве чутного мотиву,
крім щирих слів моїх і рим.

Так виряжала в путь-дорогу
недавня юність і мене,
лиш пісні жар біля порогу
поклавши в серце запальне.

1939

ДЖАМБУЛОВІ

Сніги цвіли сліпучі та високі,
горіла біла вежа Ала-Тау...
Здавалося, що навіть бистрий сокіл
ніколи ще сюди не залітав.
Не залітав! — І всеосяжні крила
хвала людська ніколи не покрила,
і птичу славу, і відважний злет
не оспівав піднесено поет!
Ми там були — на тій гірській вершині,
де тільки вітер і сліпучий сніг,
де навіть неба плеса темносині
лежать, внизу розлившись, і людині
не досягають бризками до ніг.

І я усю країну бачив звідти,
колись закуту в ланцюги біди,—
вона широка, як чотири світи,
лежить від Орська до Караганди.
І так вона змужніла і розквітла,
що весь цей простір видався мені
величним морем теплоти і світла,
що розлилось безкрає вдалині.

Радій, поете! Звихрюйся, герою!
Стоїш ти на землі своїй горою,
як Ала-Тау, ти зводишся на ній
в сивинах, ніби в шапці сніговій,
старий, як мудрість сонячного Сходу,
безсмертний, як слова твого народу!

Згори я бачив, як цвіли сади,
як яблуні соками наливались,
чабан гонив отару до води,
в дорогу дальню вершники збирались.
Колгоспники співали на полях,
бійці стояли на кордоні вольні,
Караганда вугілля клала шлях
і Джекказган спускався в мідні
штольні.

І на губах, як золото, ясні,
у кожного цвіли твої пісні,
твої слова уста шептали кожні,
народній правді рівні і тотожні,
на неї схожі, як на матір син,
як на перлину — тисяча перлин.

Радій, герою! Звихрюйся, поете!
Твій голос чують трударі планети.
Як дзвін, гуде він, кличе і зове,
безстрашно прославляючи живе,
безсмертне діло вільного народу,
що квітне всім народам в нагороду.

В безкраю даль пекучої пустині
ішов стогорбий караван пісків,
і хвилі дюн за виднокругом сині

споконвіків пливли, споконвіків.
О, їм спочинку на землі немає!
В блуканні їхній довгий вік минає,
в безкраїх мандрах по своїй землі,
де диким цвітом квітнуть ковилі,
де шум вітрів ніколи не змовкає...

Так, як вони, ніде не спочива
душі твоєї вдача кочова.
Так, як вони відвідують охоче
найдальші закутки посеред дня і ночі,
народні ти одвідуєш серця
з невтомністю поета і борця.

Грими, поете, звихрюйся, радій!
Дзвени, немов метал в землі твоїй,
і не чекай на більшу нагороду:
судьба поета — це судьба народу!
Коли він плакав — плакав з ним і ти;
коли ожив він, зводячись на ноги,
ти оспівав нові його дороги,
своєї досягаючи мети.

1938

ЗУСТРІЧ СОНЦЯ НА ЧЕРНЕЦІЙ ГОРІ

Пам'яті М. Залка

Ми на мить оніміли, коли підвелися на
кручу.

Як важкий пароплав,
одпливла, одпрощалася ніч.
І, здавалося, в світі нас двоє було віч-на-віч,
лиш для нас розчахнулася ранку завіса
квітуча.

Там, далеко внизу, де Дніпрова пливла
далина,
тлів, займаючись, ранок.

Тополя, як юна вдовиця,
потяглася спросоння і очі відкрила.
«Не спитьсь»,—
до подруг прошептала орошеним листям
вона.

І цей шепіт був знаком,
і линув, і плинув здаля він
по вершинах осик, що стежками ішли до
Дніпра,

і за мить схвилювалися трави узлісь
і галявин,
і, прокинувшись раптом,
дихнула Чернеча гора.

І до друга сказав я:
«Ти бачиш, як обрій на Сході
янтариє й палає, нічну проводжаючи тьму?
Ніби дика жар-птиця, дивуючись огненій
вроді,
даль стоїть над рікою.

Всього лиш хвилина тому —
як ген-ген за рікою під відблиском дня
променистим
заіскрилися росами
тихі і сонні сади,
ледве чутно шепочучи
свіжим і трепетним листям
і в руках піднімаючи
соком налиті плоди.

І куди не подивишся — скрізь краєвиди
знайомі —
тут мій батько зростав,
тут і сам я знайшовся і зріс,
тут співати пісень навчився я в рідному домі,
тут в дитинстві не раз
куштував я і сміху, і сліз.
І немає для мене під зорями кращого світу,
і тополі оці —
то моя віковічна рідня.

І закоханий зроду
в красу цю тонку й розмаїту,
оспівати її намагаюсь я марно щодня!»

...Тільки двоє було нас в ту мить незабутню
на кручі.
І зігріті в душі,
та не сказані вголос слова,
повторили, здавалося, води і гори могуті,
і, овіяні вітром, підтвердили враз дерева.
І мій друг відповів мені:
«Так, я тебе розумію,
я країну твою вздовж і впоперек обійшов.
За оці небеса,
за Вітчизну твою і за мрію
я боровся не раз
і не раз проливав свою кров.
Я немало пісень
проспівав у далеких походах,
на твоїй Батьківщині за волю народів
б'ючись,
я до правди її
піднімався, неначе по сходах,
як до сонця стебло,
я до неї тягнувся увись.
Та, закоханий в край твій,
любив я й свою батьківщину
і за волю її
я боровся на землях твоїх,
і куди б не пішов,
я душею тривожною лину
до знайомих з дитинства угорських
солом'яних стріх.
Там я зріс, там я виріс над синім і тихим
Дунаєм,

з Будапештського мосту удосвіта схід
зустрічав,..
О, коли наші стяги
над тим заполющуться краєм,
це таке буде щастя, якого ніхто ще не знав!
Те, для чого я жив,— ні, не часто збувається
мрія! —
але збудеться мрія, як славний вінець
боротьби:
мов провісник свободи,
ввійду в Будапешт на зорі я
і почнеться світанок
його вікової судьби».

Я, здавалося, чув ці слова так виразно і ясно,
але друг мій дивився
на лівобережні ліси
і мовчав — мов боявся порушити тишу
невчасно,
і словами принизити
велич цієї краси.

Він дивився на Схід —
на озера,
ліси
і долини,
на ріку, що пробіла крізь ранішнє полум'я
путь...
І тоді я повірив,
що справді бувають хвилини,
коли душі людські безсловесно розмову
ведуть.

1940

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ

Друзья мои, прекрасен наш союз!

А. Пушкин.

В цей вечір я сидів біля вікна,
а за вікном — безмежна, сніжнобіла,
буяла й красувалася весна
і піною пахучою кипіла.

Ну, от мені й минуло двадцять сім!
Я ще не муж, але ж і не дитина...
Чим я сьогодні людям відповім
за те, що вчили й пестили, як сина?

Увійдуть друзі... Сядуть до столів
товариші улюблені та рідні,—
почнеться свято з урочистих слів
і пролунають тости принагідні...
Хтось побажає літ мені і книг,
а дехто жартуватиме уперто,
що в двадцять сім

вже Лермонтов устиг
прославитись,

пожити

і померти...

Так, не зумів я жити до пуття!
Не маю ані слави, ані грошей...
Але зате — попереду життя,
здоровий сон і апетит хороший.
Для когось, може, це й не головне
(мовляв, живеш, а виявиться — всує),
та довгий вік здобутками й мене
за всі невдалі вірші компенсує.

...Дзвенять внизу знайомі голоси —
я поспішаю друзів зустрічати,
і от вони заходять до кімнати
у сяйві незів'ялої краси —
недавні вихованці комсомолу,
своїй країні вірні до кінця,
як і торік, займають біля столу
вони свої улюблені місця.

Але одне незаймане лишилось...
Чие воно? Кого між нас нема?
За ким це серце жалісно забилося?
Кого ще ми чекаємо дарма?
Не прийде він з далекого Мадриду
і не подасть нам дружньої руки,
і в душах ним залишеного сліду
не припорошать справи і роки.

Я знову книгу серця розкриваю
і сторінки перегортаю знов:
на першій з них я пошепки читаю
його ім'я.

Свою гарячу кров
пролив він перший і в серцях народів

високий жар подяки запалив.
За мир і труд до бою він виходив,
від нелюдів він щастя боронив.

Мадьярська кров текла у нього в
жилах

і вів по світі ум більшовика.
Уміла скрізь підтримати безсилим
його тверда і лагідна рука!
У дружбі, повний радісної сили,
всім наділив він запалу свого,
і діти не дарма його любили,
і птиці не боялися його.

Як гордий Байрон, в люту непогоду
пішов, лишивши свій зогрітий дім,—
він зміг для щастя іншого народу
з народом розлучитися своїм.
Та вірив він,

що збудуться нарешті
його надії в рідній стороні,
і волею, і щастям в Будапешті
озветься кров, пролита вдалині.

Стоїть глибока ніч на Піренеях,
але принишкли люди не дарма:
комуністична справа надихне їх
і вирве з-під франкістського ярма.
Ми знайдемо в горах твою могилу
і з піснею про подвиги твої
з Іспанії — на батьківщину милу —
перенесем в Угорщину її.

Хай рідний край пишається тобою,
хто боротьбі віддав своє життя,

хто першим з нас
у першій лаві бою
поліг в ім'я народу і вождя;
хто все одно сидить тепер між нами,
мов світлий образ воїна, який
постійно молодітиме з роками
і в боротьбу вестиме, як живий.

І в день весни кипучої моєї
я славлю вічну молодість твою:
— За тебе, друже, від душі всієї
я піднімаю високо і п'ю!
За те, щоб правдолюбцями були ми
такими ж войовничими, як ти,
за те, щоб комуністами твердими
ішли ми невідступно до мети! —

Шумує піна білої черешні,
кипить у вікнах, вихриться щомить...
Про дні минулі й зустрічі прийдешні
гілками кожне дерево шумить.
Буяє сад у радісній обнові
і в ньому нас я легко пізнаю.
Підносять друзі келихи багрові
за вічну славу й молодість твою.

Встає з-за столу Миша Гордієнко —
відважний і суворий командир,
бере він келих з рук моїх тихенько
і піднімає за любов і мир.
Він мовчки п'є і в дружбі не клянеться,
та швидко б'ється серце молоде.
І певні ми — як тільки доведеться,
він нас, як ти повів би, поведе.

За ним встають Піскун і Андронаті,
і Галаган веселий, як завжди...
Як добре, що зійшлися в цій кімнаті
усі вони!

Я знаю, що сюди
не ради цього лагідного свята,
а ради дружби, що живе й зроста,
спрямовують думки

і ті орлята,
що полетіли з нашого гнізда.

Ми стоїмо, схвильовані, круг столу,
і рветься вгору звихрений мотив
про славні дні сільського комсомолу,
що пестив нас, беріг нас і ростив;
про всіх,

хто в урочисті ці хвилини,
серця загартуваши молоді,
стоїть за стяг радянської країни
в повітрі,

і на суші,
й на воді.

Нехай між нас сьогодні вас немає —
одна мета нас вабить і зове,
і кожен з нас свій келих піднімає
за те ж знамено наше трудове.

І я гукаю всім вам, хто уміє
скріпити слово ділом і вогнем:

— Я з вами в мріях,

в пісні

і в надії —

Привіт, далекі друзі!

Ми живем.

1937

БАЛАДА
ПРО СМЕРТЬ РАТМАНСЬКОГО

Він стояв на жовтій кручі
у вечірній млі,
рани ятрились пекучі
на його чолі.

Юнака на смерть бандити
привели сюди —
не дали йому попити
із Дніпра води.

Глухо клацали затвори,
сизі від роси,
і повторювали гори
хриплі голоси...

Тільки мить одна пролине,
лиш коротка мить,
і над тишею долини
постріл прогримить...

І завмерли верболози
та очерети,

не гойднуться перевози,
греблі та плоти;

і Дніпро лежить — не дише,
чистий, ніби скло,
і уже в вечірній тиші
сонце одцвіло.

Зберегти б навіки образ
юного бійця,
зберегти залізний обрис
гнівного лица,—

не забули б люди зроду,
як зустрів загин
українського народу
непоборний син.

І кигичуть легкокрилі
чайки з висоти:
— Ти, Дніпро, той образ в снілі
свято зберегти,

мов свічадо, розплескавши
води голубі,
образ ти його назавше
збережеш в собі.—

Постріл гримає над світом,
дим встає на мить,
та Ратманського бандитам
кулею не вбить;

комуніста молодого
не злякав обріз —

не діждався кат від нього
стогону і сліз!

І поніс Дніпро до моря
в далі голубі
не безпомічного горя
відбиток в собі,—

тільки очі бунтівничі
і в душі вогонь,
непокору на обличчі,
срібло біля скронь!

Як постало над рікою
сонце угорі,
стало хмаркою легкою
плесо на Дніпрі —

попливла вона над світом,
біла і ясна:
всюди падатиме звідтам
краплями вона.

Перша падає сльозою,
болісним плачем,
друга — чистою росою,
радісним дощем;

перша батькові старому
в пам'ять запада,
друга — в серце Кошовому:
іскра, не вода.

І старий за сином тужить,
кволий і слабій,

та до бою друзів дужих
кличе Кошовий:

у нечуваному герці
ворога він б'є:
кров минулого у серці
полум'ям стає.

...Збаламучені і темні,
в шахті вугляній
води бачили підземні
і Олегів бій.

Певне, хмаркою з забою
вирушивши в путь,
і його вони з собою
подвиг рознесуть!

В сяйві сонячного блиску
хмарка золота
зронить краплю в ту колиску,
де герой зроста,

і в ясній душі дитини
знову зацвіте
Краснодонської краплини
сяйво золоте.

1948

БІЛЬШОВИКИ НА ПІВНОЧІ

На Півночі, де стали в гордій лаві
льодовиків шерехи срібноглаві,
де, ніби шторм, скипає в бурі сніг
і по рівнині мчить, неначе піна,
де вже не раз, упавши на коліна,
герой підняти крил своїх не міг,—
там є де розлягтися слову й пісні,
щоб перед ними вітер сам затих,
щоб навіть бурі люті і зловісні
принишкли, прислухаючись до них.

Там сяють сонця промені яскраві,
як лід, холодні і дзвінкі, як мідь,
і мружить очі, тихі та лукаві,
в арктичний простір вийшовши, ведмідь.
Кошлатий цар полярної пустелі
здіймає ноги дужі та дебели
і, ставши дибки на сипучий сніг,
розводить пащу теплу, як барліг,
і вие так в льодовики й замети,
що рев його, здається, відсіля
летить через зав'южені поля
по всіх кутках завмерлої планети!

Цей світ стояв незрушно рік у рік,
і в дивний край суворості й негоди
свій гострий зір, немов тривожний крик,
спрямовували зорі і народи —
сини морів північних та земель —
норвезькі вікінги, і гамбурзькі помори,
пірати і ловці й конквістадори,
і хижі завойовники пустель.

Їх не душили сльози в час розлуки,
не знали ні вагань вони, ні муки,
лиш в пам'яті лишались назавжди
на берегах студеної води
простягнуті в німій печалі руки...
О, скільки не вернуло їх назад —
во ім'я слави і в ім'я принад,
розкиданих на неосяжній кризі,
де корабель наосліп, навмання,
дрейфуючи в полярній тиші дня,
стоїть, як чорна крапка в білій книзі!

Цей день прийшов раптово. І коли
наблизились вогні його багрові,
мовчазно люди в нього увійшли,
до боротьби нерівної готові.
Гартовані в боях більшовики —
синоптики, пілоти, моряки
в ці айсберги, що зводяться, мов гори,
ішли не як старі конквістадори!
Чекав на них заведений літак —
на всю Москву було мотори чути,—
і штурман точно знав, коли і як
він фронт грази повинен обминути.
І тисячі стривожених очей

за їхнім гордим зльотом слідкували,
та люди вже не думали: «Ачей
повернуться вони?» — Напевне знали
усі, кого тут навіть не було,
яке величне гріє їх тепло,
які вони збороти в силі шквали,
яка мета їм вигостила зір
пільмі на зло, льодам наперекір.

І він їх ніс — цей день — і він їх мчав
проти вітрів, як проти армій вражих,
супрутній вітер рівно осідав
тонким льодком на сірих фюзеляжах.
І у величній музиці машин
всі пізнавали дружно, як один,
не гул пурги, що їх зустріти має,
а спів Москви, що зброю їм дала
і на великі й радісні діла
своїх синів і дочок піднімає.

Це був літак прекрасної роботи —
він плив, як ти, земля моя, пливеш,
не знаючи ні втоми, ані меж:
хай вітер б'є,

хай дощ січе напроти,
та, щоб мерщій дістатись до мети,
педалі швидкості і керма висоти
натискують досвідчені пілоти.

І раптом, розмірковуючи вголос,
білявий штурман вигукнув до всіх:
— Товариші, під нами полюс! Полюс! —
і до пілота радісно побіг.

І вже не більш, як через півгодини,
стояв він на полярному снігу,
як пам'ятник всесильної людини,
як статуя, загорнута в пургу.

Сніг западав і танув під унтами,
в повітрі скрип стояв, неначе хруст...
І він припав до зашкарублених уст
сухими і пошерхлими устами.

Але коли до флагмана за мить
дійшла черга,—на нього штурман глянув
і враз відчув, що він кудись летить:
це взяв його на руки Водоп'янов.

І вслід почув він грім в своїх ушах,
який встократ посилювала тиша...
— Лід, лід тріщить! — гукнув він
раптом,— Мишо! —
і всі завмерли на своїх місцях.

Але злякав він флагмана не дуже,
і той сміявся, дивлячись на всіх:
— Та це ж твої кістки, мій милий друже!
Кістки твої тріщать!..

І раптом сміх
такий громохий вирвався з горлянок,
що в небесах загуркотіла синь,
немов на тьму почав свій наступ ранок
і в щит небес гримлять мечі промінь.

Це, як ведмідь, незграбно й неуміло
свій лоб природа повергала ниць.

А ядра сміху рвалися й гриміли,
як гул грози,
як гуркіт громовиць,
немов обвал з стрімкої верховини,
неначе вниз повергнута ріка,
як мужній крок радянської людини,
як мужній пульс душі більшовика.

1938

**З ІСТОРИЧНИХ
ПОЕЗІЙ**

КОБЗАР ВЕРЕСАЙ

Уже від двору і до двору
іти не легко, мов під гору.

Дзвенить струна:
на те й вона
в весняну пору.

Це, пісне, ти?
Співай. Цвіти.
Красуйся, пісне, первоцвітом.
Твій перший сміх
до чорних стріх
ясним схиляється привітом.

Вітрець зупиниться на мить,
порине крилами в блакить,
немов гукаючи: «Кобзарю,
спіши до вдів і до калік,
я сам на кобзі звіддалік
по струнах променем ударю.
Зови і клич, зови й співай,
старий Остапе Вересай,
по всіх кутках землі своєї

іди — бери натхнення з неї
і клич, і потрясай».

Гай-гай, нужда зігнула скрізь хати —
куди піти?

В яке вікно постукати-гукнути?

Нема, не чути.

Чи люди вимерли, а чи
мовчать, під богом тремтячи,
та ждуть спокути?

«Ні, ні, живі серця у них!
Співай же їм пісень нових,
складай для них тягучі думи,
щоб ожили Дніпрові шуми,
і забриніла даль степів,
щоб людський жаль і плач, і гнів,
і нелегкі бідацькі болі,
і весь тягар людської долі
ти в пісні виплакати зумів».

І він ціпка підніме до вікна,
у шибку ледь калиновим постука...
Там люди є, живі вони — він зна.
Приспала і погórбила їх мука.

Нарешті щось та вигляне у двір,
бліде, як тінь, понуре чи горbate,
та й ледве чутно скаже:

— З давніх пір!

Це ти, Остапе? Ну, заходь, мій брате.

Він осинить хрестом своє чоло,
нап'ється з діжки свіжої водиці,

Його оточать люди — все село:
старе й мале,
дівчата й молодичі.

І з серця вирвуться слова,
і він неждано заспіва,
і забринять співучі струни,
і дума вилететься нова,—
то зашумить, як дерева,
то закипить, немов буруни...
Принишкнуть в полі, мов трава,
далекі луни.

Стоять замислені, засмучені, неначе
на власний похорон посходились діди.
Здригаючись, вдовиця гірко плаче,
солдат не зна подітися куди.

Припали голі діти до спідниці,
тоненький пальчик ссе собі маля,
і одноногий бусел на криниці
до пісні прислухається здаля.

Остап повісить гамана на груди,
зігнувшись, візьме кобзу на плече...
— Не поминайте лихом, добрі люди! —
і — в степ, де шлях між нивами тече.

Спадає пил на виднокрузі,
пролітний птах співає в лузі,
сідає сонце вдалині.
Стовпи — і кожен в чорній смузі...
А він простує ночі й дні,
як вечір,— в тузі.

Гай-гай, нужда зігнула скрізь хати —
куди піти?
В яке вікно постукати-гукнути?
Нема, не чути.

Та знає — люди там живі,
у них в серцях пісні нові —
це він їм склав співучі думи,
в них ожили дніпрові шуми
і забриніла даль степів,
і людський жаль, і сум, і гнів,
і нелегкі бідацькі болі,
і весь тягар людської долі
він в пісні виплакати зумів.

Вітрець прокинеться на мить,
порине крилами в блакить,
немов гукаючи: «Кобзарю,
спіши до вдів і до калік,
я сам на кобзі звіддалік
по струнах променем ударю.
Зови і клич,
зови й співай,
старий Остапе Вересай,
по всіх кутках землі своєї,
іди й бери натхнення з неї,
і клич, і потрясай!»

1941

СВАРА СЕМЕНА НЕЖИВОГО З РОЗБИШАКОЮ ГАЙДАШЕМ

Хоч старого, а хоч малого,
Хоч самого Залізняка
поспитайте про Неживого,
про мошнянського козака,—
кожен вигукне,
кожен скаже,
кожен з радістю відповість:
та й рубає ж він кодло враже,
та й несе ж він про волю вість!

Чути, чути на Україну
плач і стогін від грабежа,
чинить шляхта тяжку руїну,
насміхається, зневажа.

Підтягає козак підпругу,
та й гукає на всю округу —
чвалом скачуть усі до нього,
до Семена до Неживого
крутосхилом,
понад долиною,

вкриті пилом
і серм'яжиною,
топчуть землю
ногами босими,
ріжуть небо
штилями й косами.

Іх не шляхтич зганьбив од злоби безсилої,—
розбишак позбирав багатій з-під Смілої,
говорив — боронити від шляхти крицею,
але кривдить своїх кріпаків сторицею,
не жаліє ні люду, ні краю рідного,
відбирає останне у брата бідного.
Гайдашем того крука зовуть неситого,
що знущується з посполитого.

І гука Неживий: — Я про помсту думаю.
Не прочув би Гайдаш про близьку ходу
мою.—

І рушає Семен Неживий на Лісянку,
і співає Семен невеселу пісеньку:

«Ой, ти поле моє незаймане,
не хвилюй душі, не терзай мене,
не шматуй мені болем розуму,
ніби спину гнучкими лозами,
мов дитину погрозами!

Ой, не дзвонять плуги та борони
на усі на чотири сторони —
поклювали тебе, неоране,
чорні ворони.

А що перший з Варшави білої,
а що другий тутешній — з Смілої,

у хмелю від браги дешевої:
з братії Гайдашевої.

А хіба ж то за правду воїни?
Вопіє ними лихо скоєне —
кров'ю тіло землі напоєне,
незагоєне».

Козаки ввійдуть в місто.
— Люди добрі, хто тут є? —
Тільки вітер норовисто
Ім напроти устає.

— Що ж це з вами, добрі люди? —
Тільки тиша звідусюди...
— Де ж народ трудящий наш? —
Певне, був і тут Гайдаш!

Не озвуться серед тиші
словом людяним двори,
шелестять, неначе миші,
в темних згарищах вітри.

Світ завмер, неначе вимер,
наїжачились церкви,
ані Спас, ні Володимир
не здіймають голови,—

не озвуться ані дзвоном,
ані зойком похоронним,
ні веселим, ні сумним:
тільки дим, тільки дим...
Тишина, тишина...
Дичина, дичина...

Тільки в жалі,
мов на палі,
все тремтіти почина.

І стрічає Семен над Бужком над
річкою,
де синіє вода срібляною стрічкою,
Гайдашеву шатію,
невмолимому братію,
дукачами важкими злочену,
чересами кутими сріблену,
за відпродану взятими отчину,
за бідноту на палю здиблену
у п'їтмі нічного злочину.

І стоять за Бужком багрові
Гайдашеві братки в діброві —
як не репнуть від злості й крові!

Ой, немало горілки випито,
днищ багато з діжок навибито,
а не п'яні, нібито...

І стоїть серед них навколішки
робітник корчмарів з-під Оріжки,
а зовуть того хлопця Елька,
ще й на шиї туга петелька —
удвое скручена,
та добре сучена
лугова конопелька.

— Що ж ти робиш, Гайдаше-ідоле?
То ж не ляха до рук вам видали?
Ти ж казав — полошить панноту,

а житняк вириваєш з роту,
та ганьбиш голоту!

Ти пиячиш з його хазяїном —
з оттаким, як і сам ти, каїном
корчмарем Єфраїмом.

Не попи вас еднають божі,
а попові дівки пригожі,
не святая христова віра,
а душа сіроманця-звіра,
та здобуті вночі розкбші,
та прибутки легкі й хороші —
ті криваві гроші? —

І нараз Неживий під'їхав
та як схопить шаблюку з піхов,
та як свисне з прокльоном лютим,
та як блисне залізом кути́м,
не з добра здобути́м.

Озирнувся Гайдаш довколу —
чом він голову хилить кволу,
упада додолу?

І підводиться хлопець Еля,
і вже небо над ним — не стеля,
розправляє вузькі груди,
ніби каже: усі ми люди!
ніби мовить: один вестиме
шлях до волі нас, побратиме!..

Мов до вірного сторожового,
що за всіх нас плекає біль,

БЛАКИТНООКА ЛЕСЯ

Любов і надія не в зорях, не в морі!
Між людьми поради шукати.

Леся Українка.

— Поглянь — заткали хмари піднебесся:
куди спішиш?

— Я до людей живих.

— Гай, дівчино, чи ж ти не серед них?
А як тебе батьки прозвали?

— Леся.

— А хто ж вони, батьки твої старі?
Либонь поштиві газди та багаті,
либонь живуть у власній хаті,
в своїм добрі?

— Хто батько й мати? Леле, хто ж вони?
Мене весна у лузі породила,
заквітчана у проліски... Водила
вона мене за ручку на лани,
на луки дальні — до верби старої,
розчахнутої громом весняним,
водицею з криниці степової
щоранку напувала... І, як дим,

гойдались марева близькі та сині,
і тихо так нашіпував мені
пісні свої весняно-запашні
той вітерець, що вихрився в долині...

Здавалося, він братом був моїм.
Дмухне в обличчя і гукне: летім!

І на його крилі
так швидко, рвучко
над простором землі
лечу, мов тучка.
І ми вгорі,
було, стрічаєм
лиш блиск зорі
над рідним краєм,
лише блакить,
що мерехтить
і вабить, кличе
у братство птиче!

А унизу, блискучі від роси,
в серпанку вечоровому ліси,
поля, які для мене стали домом,
верба — уже давно, не в ці часи
розчахнута колись весняним громом,
і дуб, що був старим моїм знайомим —
світ повний тиші,
радості,
краси...

Яка була я вільна і щаслива!
Та якось вдень, коли минула злива,
я на отаві дудочку знайшла
потріскану, стару — робітникову.

Заграла я й почула дивну мову —
то мова муки людської була...

І вперше усвідомила тоді я,
що не у зір знайду свою судьбу,
що на людей уся моя надія —
на щастя їхне

і на боротьбу.

І стала синь морів мені немила —
в мені тривога раптом ожила,
листочками на вербах зашуміла,
збудила сон дзвінкого джерела
і все мене з лісів і піль гонила...
Я поспішала — я до вас ішла.

І варт було сопілку бузинову
наблизити до уст моїх сухих,
як заклик той, як та тривога знову
бриніли у піснях моїх гірких.
О, звуки правди вільні, незумисні,
гіркі та найдорожчі над усе!

Так вперше я відчула муку пісні,
яка співцеві сну не принесе,
яка його будитиме й вестиме
і сіятиме слово молоде,
аж поки сам він хашами густими
пробуджених від сну не поведе.

Що знала я? Свою дитячу волю?
Легкий політ метелика в саду?
Та не співцем віднині я по полю,
а сіячем і воїном іду.
З тих пір вогнем душа моя палає —

любов і гнів в одне в мені сплелись.
Я знаю — горе темне та безкрає
ще радістю повернеться колись!
Я віддаю їй всю дівочу душу,
усю надію й віру молоду.

Пора мені: я поспішати мушу.
У мене зброя.
Я на бій веду.

Січень, 1941

БИЙ ПАРХОМЕНКА З БІЛОПОЛЬСЬКИМИ УЛАНАМИ

Зустрічати Начдива
панотець вибіга,
реверанси поchtиво
витає нога.

— Щиро просимо в гості,
ми чекали давно...
Приготовлено постіль,
холодець і вино...—

У гостях — і не дома,
а спочинеш — лягай.
Очі зліплює втома,—
він знесилений вкрай.

Ненависну й зухвалу,
три доби він гонив
білопольську навалу
з наших радісних нив.

...Тануть в тиші світлиці
одчайдушні діла,

пахне свіжої глиці
розігріта смола;

тиша в хаті високій,—
навіть в усі дзвенить,
в жили збуджені спокій
увіходить на мить.

Він про сон лиш подумав,
він ще тільки ляга,
коли враз, на біду мов,
ад'ютант прибіга.

Став — застиг серед хати,
ніби раптом заляк —
навіть слова сказати
він не може ніяк!

— Та чи ви нарочито? —
аж підскочив Начдив,—
дайте трохи спочити,
я ж вас, хлопці, просив...—

Він розгніваний дуже,
але швидко встає;
каже: — Ну-бо, мій друже,
в чому діло твоє? —

Раптом в шибку як глянув,
потемніло в очах:
скаче польських уланів
сотень п'ять на-рисях!

Де вже тут спочивати!
Шабля знов у руці.

Бачить — з кожної хати
вибігають бійці,

біля прив'язей коні
розбирають свої —
хлопці, стомлені й сонні,
знов готові в бої.

Він мерщій на гнідого
та й міркує собі:
«Не чекав я такого...
Скільки ж їх, далєбі?

Звідки ж свіжої сили
знов набрали пани —
ми ж їх тільки розбили:
де взялися вони?!»

...При зарядженій зброї
ескадрони стоять —
ждуть наказу герої:
накажи — полетять!

Хай уланів утричі
зараз більше, ніж їх —
не злякаються січі
і не зрадять своїх.

Ім рубатись не вперше
одному проти трьох,
та, хоробро померши,
не поженеш перемог...

Не лякаючись смерті,
можна всім полягти,

але треба — не вмерти,
а дійти до мети.

І Пархоменко каже:
— Непогано було б
військо вдарити враже
нам атакою в лоб,

але нас малувато —
це на руку панам!
Отже, буду рубати
Я спочатку їх сам.—

І, зірвавшись, неначе
з книги древніх билин,
він галявою скаче
на уланів один.

Глухо куті копита
б'ють у груди толок,
ніби блискавку, звіто
блискавичний клинок.

Мить проходить в чеканні,
світ, здається, притих...
Триста кроків останні
залишились до них.

Зупиняє гнідого
серед поля Начдив —
хмара суне на нього,
ніби хтось начадив.

Подивився на обрій —
як ту хмару збороть?

-- Ну-бо, хто з вас хоробрий,
не соромся, виходь! —

І в напруженій тиші
покотилась луна,
ніби хмару колише
і гримить почина.

Зашептались улани
сухостоем в гаю...
Зализати б їм рани —
хвору пиху свою,

а Начдив їм образу
знов болючу наніс...
— Ну, розплатимось зразу!
Ми утрем йому ніс! —

І за мить вже, неначе
на прогулянку в гай,
ватажок їхній скаче,
роздратований вкрай.

Вітер вуса полоще...
Ой, коб ти не програв!
Над Начдивом ніхто ще
зроду верху не брав.

Починали бувало —
не вдавалось втекти!
Може, хочеш зухвало
спокуситись і ти?

Триста кроків... і двісті
копитами познач...

Ось Пархоменко з місця
теж зривається вскач.

І здаля уже грізно
оглашаючи даль,
чути, як огнебризно
сталь ударила в сталь.

Ніби крешучи кремень,
видно здалеку, як
у Пархоменків ремінь
поціляє поляк.

І, ударивши руба,
як бувало він бив,
розітнув аж до пупа
його навпіл Начдив.

Остовпіли улани,
навіть шепіт затих...
тільки регіт з поляни
долітає до них.

А Начдивові мало
одного побороть:
— Ну,— гукає,— навало,
не соромся, виходь! —

Як почують паняга,
як завернуть назад,
та давай поганяти,
свій ламаючи лад!

А Начдив як не свисне,
а бійці вже за ним —

тільки курява висне,
мов пожарища дим!

Шляхті вибили зуба,
збили голову з пліч!
Оттака була згуба
на уланів в ту ніч.

Забиралися голі
з наших звільнених нив...

Так-то бив їх у полі
легендарний Начдив.

Березень, 1941

ГЕНЕРАЛ ПАНФІЛОВ

Коли ввійшов в землянку генерал
і сів на лаву стомлено,—

поблизу,
рвучи запону ранку темносизу,
здіймався бій, немов дев'ятий вал.
Уже підходив ворог до траншей
і, в рукопашну кидаючись, люди
з окопів виривалися повсюди
за смертоносним шквалом батарей.
Уже на дні сусіднього байраку
було ворожих танків

більш як сто...

Якщо і ці піднімуться в атаку,
їх, мабуть, не затримає ніхто!
Здавалось, більше виходу немає —
рубіж останній кидати пора...

І раптом горе, чорне та безкрає,
його притисло важко, як гора.
То був не розпач — то була тривожна,
задума посивілого бійця.
Він знав одне: відходити не можна.
Він мусить тут стояти до кінця!

Та ж досить протриматись лиш годину
і перемогу вірну принесуть
ті, що спішать уже йому на зміну,
чий серця і в цій землянці чуть.

Він встав, немов упорався з думками,
і враз на повний випростався зріст.
«Агей, чи не Москва за нами?»
наспівував в кутку телефоніст.
Цей спів проник у серце генерала
і стверджував думки його ясні:
за ним, підвівши зорі вогняні,
Москва стояла!

І, владно сяйвом ваблячи здаля,
вона пройшла жива перед очима —
огнів святкових низка незлічима,
і Мавзолей під стінами Кремля,
і вождь, як страж, на крилах Мавзолею,
а біля нього люди — як ріка,
і над всією рідною землею
в оцей бліндаж простягнута рука.

І генерал відчув тривожний дотик
руки тієї

і немов ожив...

Здрігався в гільзі вигорілий гнотик,
тихенько плив схвильований мотив...
Над бліндажем стогнало і гриміло,
та генерал ступив через поріг
і в повен зріст

під пострілами, сміло,
в руці наган затиснувши, побіг.
Думки в одне злилися з почуттями
і в серці відгукалися слова:

«Агей, чи не Москва за нами?
Чи не Москва, чи не Москва?»

І в мозку озиваючись громово,
не дозволяв схилитися йому
цей клич

не в бронзу втілений, а в слово
сто тридцять літ тому —
цей віщий клич

у мить такого ж бою
народжений тому сто тридцять літ,
коли здаля тривожно за Москвою
так само слідкував завмерлий світ,
бо міг тоді ще згинути у корчах,
коли б не ти, зоря сторожова,
надіє світу цілого — Москва,
підтримко серць піднесених і творчих!

І генерал,

окрилений лиш цим,
всього себе в одне стремління втілив.
І всі звелися.

— Нас веде Панфілов!
Москва за нами, значить ми — за ним!—

І в рукопашну кинулись герої —
судьба столиці,

знали вони,—

тут!

І в спалахах розпеченої зброї
дня Перемоги

зблискував салют.

БІЙЦІ

ПІСНЯ ПРО МОЮ УКРАЇНУ

Де гнеться під вітром висока тополя
і хвиля дніпрова встає,
твій син, Україно, лежить серед поля
і дивиться в небо твоє.

І ти йому тихо говориш «дитино»,
схиляєшся ніжно над ним,
моя Україно,
сумна Україно,
пожарища звихрений дим!

Води б йому випити в чистому полі
і рани омити свої,
забув би він втому, і спрагу та болі,
і знову підвівся в бої.

Та дим, як туман, устає з-над руїни,
темніє дніпрова вода,
моя Україно,
жива Україно,
веселко моя молода!

Він чує — в землі проростає насіння —
і, сіючи клич, а не плач,

про горе твоє провіщає каміння —
руїн твоїх чорних сурмач.
Він бачить, як множиш ти силу невпинно,
бо в світі росла не одна,
моя Україно,
нова Україно,
радянська моя сторона!

Як вісники волі, сідають щоночі
в дрімучих лісах літаки —
це шлють автомати московські робочі
в твої партизанські полки.
Надходить уже неминуча хвилина
і син твій до бою встає,
моя Україно,
жива Україно,
за волю і щастя твоє.

Я вірив, що ворог тебе не поборе,
і ворог тебе не зборов, —
він ще відповідь за гірке твоє горе
і кров'ю заплатить за кров.
І слава твоя оживе неодмінно,
і доля розквітне ясна,
моя Україно,
жива Україно,
радянська моя сторона!

1942

КОМІСАР

Він стоїть у відкритому полі,
де співають сумні вітерці,
то зіпершись на стовбур тополі
і тримаючи гілку в руці,
то приклавши до смуглої скроні
козирок золотої долоні.
і закривши високе чоло,
щоб проміння очей не пекло.

Він давно своїх друзів чекає.
Вже призначений час проминув,
а Петра Кошового немає
і Степан Горовий не вернув.
Може, збили шуліки ворожі?
Та не зіб'ють, окрилених, їх!
І стоїть він тепер на сторожі
почуттів, як здобутків своїх.

Скоро, скоро дванадцять ударе
з перебоями серця невлад.
Зустрічай соколів, комісарє,—
ось вони повертають назад.

Насувається крапка на обрій,
ген і друга за нею пливе...
Хто не хилиться в битві хоробрій,
той довіку на світі живе!

Тільки посмішка — мов позолота,
осяває обличчя йому,
ніби сам він так само з польота
не вернувся годину тому;
ніби сам він, пілотам на подив,
зі струнких вириваючись лав,
на жорстокий двобій не виходив
і на поле своє не вертав!

Чим він був для бійців своїх завше,
для синів та онуків своїх?
По три дні і три ночі не спавши,
він учив і окрилював їх.
Він щодня їм просвітлював очі,
і, ясний осягаючи світ,
його мислі живі і пророчі
вони брали в далекий політ.

І яка б їх біда не стрічала
в бистроті піднебесних погонь,—
їх надійніш сталюного забрала
захищав комісарів огонь.
І якого б підступного звіра
кулемет не загрожував їм,—
комісарова воля і віра
заступала їх сяйвом своїм.

...Опускаються крила полого,
тільки пил постає золотий...

За швидким літаком Горового
на посадку іде Кошовий...
Іх здаля комісар зустрічає,
як до рідних синів, поспіша
і піднесено в грудях співає,
І хвилюється щира душа.

1941

* * *

Неначе дим, злітає вгору
сухий, зморожений сніжок —
гуде хурделиця не в пору,
в степу — ні шляху, ні стежок.

Мете в степу, але солдати
ідуть, ідуть в цей сніжний дим
і десь за рогом біля хати
зникають один за одним.

Куди спішать вони під вечір
по цій зав'юженій землі?
Зайшли б до хати, біля печі
переобулися в теплі,

перепочили б хоч годину
і заметіль перебули
і, може б, ще про цю хатину
надовго спогад зберегли.

Та в поле йдуть вони безкрає —
ще день спочинку не прийшов.

І сніг рипить, і підлітає
з-під задубілих підошов...

Нема їм спокою, як зроду
в житті ніколи не було!
І йдуть вони в тяжку негоду,
і тільки мріють
про тепло.

1942

ВЕСНА

Щось глухо бубонить біля вікна —
все стук і стук з самісінького ранку...
Можливо, дятел? От так дивина!
Що він довбає, сівши на землянку?!

Я вийшов. Скрізь на кущиках сніжок.
Горить під сонцем, іскриться поляна.
Дивлюсь — а поряд капає з гілок:
це сніг на соснах в'ялиться і тоне!

Ну, значить, от вам, хлопці, і весна,
от і діждались радісної миті!
Пригріє степ скривавлений вона,
ліси розквітнуть, зливами омиті...

Датований оцим весняним днем,
наказ по роті врешті пролунає,
і ми на стягах весну понесем
в чужі краї, де ще її немає.

І скрізь,
де ми піднімем прапор свій,
весна у кожне серце полум'яне
увійде цвітом радісних надій
і вже ніколи більше не зів'яне.

1943

Дитя, убите катом на порозі,
безумна мати, схилена в знеможі,
зотлілий дім в отруйному диму...
Тут ми жили. Четвертий рік тому.

Не при мені знайшлася ця дитина,
зросла тополя край старого тина,
посивіла сестра не при мені
і старший брат загинув на війні.

Будь проклята вовік, фашистська сила,
що на землі ім'я людське зганьбила,
що в пам'ять вкарбувала назавжди
дитя, ножем убите при хатині,
і очі божевільні, темносині,
і крові неодмивані сліди!

1943

ПІСНЯ ПРО ТРЬОХ І ОДНУ

Боролися хлопці відважно в бою
за рідну Вітчизну свою,
І з кожним набоем пославши прокльон,
у наступ пішов батальйон.
Пішов і розтанув, як вітер в імлі,
лиш трьох піхотинців лишив на землі —
Івана Підкову, Петра Калиту
та Хмару, що носить медаль золоту.

І в полі лежали вони горілиць,
і слухали щебет синиць,
а в житі шукав санінструктор дарма —
загинули хлопці, нема!
Та з лісу дівчатко до них приповзло,
і рани обмило, й забрало в село
Івана Підкову, Петра Калиту
та Хмару, що носить медаль золоту.

І нині лежать вони в світлі й теплі,
дівчатко ж — сидить на землі,
привітне, як сміх, і близьке, як рідня,
листи їм читає щодня.

Їм пишуть брати з рубежів оборон,
що хлопців в боях не забув батальйон —
Івана Підкову, Петра Калиту
та Хмару, що носить медаль золоту.

Зведуться стіною відважні бійці
і, стиснувши зброю в руці,
у наступ ітимуть в далекі краї
за стяги червоні свої.
І всі вони, всі пам'ятатимуть сміх,
що радував їх і підтримував їх —
Івана Підкову, Петра Калиту
та Хмару, що носить медаль золоту.

1941

* * *

Підеш полем безкраїм в січневу пургу,
навпростець пробиваючи стежку несміло
і спіткнешся неждано в глибокім снігу
об замерзле чиєсь припорошене тіло.

Мов огонь пробіжить у душі твоїй дроз
і схвильовано схилиш чоло на хвилину,
і нечутно промовиш: — облиш... не тривожж...
Я повинен дійти і в путі не загину!

Ти ідеш, і неначе ідеш, як завжди,
пробиваючи стежку в заметах уперто,
та здається — убитий гукає: — Зажди! —
і за те, що живеш, докоряє одверто.

Не чекай, щоб скоріше цей образ поблід,
щоб забулася швидше ця зустріч у полі,—
той, що ззаду лишився, незмиваний слід
накладе на усі твої радощі й болі.

Ти країну звільниш у тяжкій боротьбі,
ти збудуєш свій палац на попелі згарищ,
та ніколи не зможеш простити собі,
що в заметі лишився не ти, а товариш.

1942

ПОДВИГ

Куля влучила в орден і власний свинець
розплескала об нього, безсила!
«Значить, житиму довго,— подумав боець,—
значить, діждеться дівчина мила!»

І згадав він, як орден оцей заслужив —
як огонь піднімався над полем,
як здригалося небо над зеленню нив,
у душі відгукаючись болем.

І згадав він — як страху позбувся свого,
від землі відірвався щосили,
як бійці піднімалися скрізь і його
доганяли, і ворога били;

як пізніш, коли в полі огонь одгримів
і пісні озивалися стиха,
командир йому зірку на груди надів,
що тепер врятувала від лиха...

І сьогодні поля пломеніли в диму,
і камінні здіймалися брили,

і найтяжче було — відірватись йому
від землі, що його боронила.

Але воїн підвівся — здавалось, нова
уперед його сила штовхала:
це вчорашнього подвигу слава жива
запорукою завтрашніх стала!

1944

КАТЕРИНА

Ніби іскра, мов жарина
серед мороку і тьми,
кучерява Катерина
ходить-бродить між людьми.

Знають добре партизанку
люди рідного села —
це ж вона в колгоспі ланку
п'ятисотенниць вела,

працювати научала,
щоб жилося веселіш,
і сміялась, і співала
у селі найголосніш!

Що поробиш, як до хати
ворог лютий увійшов —
значить, треба воювати:
смерть за смерть
і кров за кров.

І не вмєш, а повинна:
значить, вчися і умій!

...Ходить-бродить Катерина
по околиці своїй.

Прогримить у лісі постріл
серед дня, або вночі —
окупанти вже й під постіль,
мов сполохані сичі.

На шляху горять машини,
міни рвуться тут і там:
кажуть — це від Катерини
дістається ворогам.

Хай пиндючаться пихато —
їм життя у нас не мед:
скоро винесемо з хати
всіх ногами наперед,

загребем серед горόδун
і загорнемо сліди,
щоб і дітям їхнім зроду
не хотілося сюди!

А тепер не спати клятим
ані вдень, ані вночі:
ходить дівка з автоматом
на худенькому плечі!

Звідки сила недівоча
раптом виявилась в ній,
що колону серед ночі
стріне з друзями — і в бій?

Не сама вона лісами
ходить-бродить далєбі:

БАЛАДА ПРО БАЯНІСТА

Хлопець був у селі — Коломийченко, всяк
його знає:
як ударить «Катюшу», — вмирають дівчата
за ним!

Ворог в дім увійшов,
і з тих пір баяніста немає, —
тиша мертва в селі, а над тишею — дим.

Ні — куди він пішов, ні — за віщо взяли,
не сказали.

Двері навстіж розкрито.
Сірко на току неживий.
Тільки й пам'яті людям, що хлопця Петром
називали,
що дівчата любили, що був молодий.

Ходить чутка така, ніби з лісу приходить
щоночі,
ніби варту порізав
і старості хату спалив,
ніби то недаремне серця тріпотіли дівочі,
коли гримало в полі, аж відгомін плив.

Кажуть, ніби це він, тільки смеркне,
з'являється в полі,
і з нічними вітрами обходить село навкруги,
і по саду блукає,
де липи шумлять і тополі,
де Дніпро неприборканий б'є в береги.

Сплять натовлені люди —
діди, молодиці та діти,
тільки ворог ніяк не позбудеться страху
свого —
кожен звук за стіною примушує ката
тремтіти,
кожен подих сусіди,
мов постріл, лякає його.

Ходить стомлена варта і власних лякається
кроків,
лунко гавкають пси,
і сполохані в'ються сичі,
вітер виє їй гуде, як тому уже тисячі років,
низько хиляться верби, в ярах стоячи...

А на ранок зі сходу в село заступає піхота,
б'ють гармати округ
і, на весь піднімаючись зріст,
у знайоме село, у звуглілі та чорні ворота
Коломийченко входить. Петро. Гармоніст.

Він стоїть серед двору, — не плаче
і не проклинає,
обгорілі тополі довкола стоять, як мерці...

Люди сходяться тихо —

лиш матері з ними немає...

Сум у хлопця в очах і сльоза на щоці.

І тоді йому друзі баяна підносять нового,
люди важко мовчать, і в очах у них теж

каламуть...

Вдаль відходить «Катюша»...

колишеться дальня дорога...

На задимлений захід колони ідуть.

1944

ДІВЧИНА НА ШЛЯХУ

Стоїть на перехресті в літню спеку
дівчатко з припорошеним лицем —
змахне воно проворно прапорцем,
до фронту путь укаже недалеку;
машина рипне враз на тормозах,—
воно підійде струнко, і по формі
накаже строго підкорятись нормі
і затамує посмішку в очах.

І, козирнувши вправно на прощання,
лукаво посміхнеться і моргне —
мовляв, ліворуч твій колгосп
«Єднання»,
а збоку — там село Полум'яне.

І хлопець включить швидкість неохоче,
ледь-ледь натисне пальцями на газ
і вигляне з кабіни: чи не схоче
дівча віддати ще який наказ?
Але вона вже іншого навчає,
до фронту шлях показує йому,
або, якщо на небі зір немає,—
ліхтариком посвітить у п'їтму.

Я теж не раз спинявся при дорозі
після шляху важкого мимохиті,
щоб напрямом спитати і по змозі
стояти струнко, як вона стоїть...
І далі йшов і ніс її пораду,
чи посмішку, чи докір, чи наказ,
і після того згадував не раз
і заздрих їй, що має дивну владу.

Мені б отак стояти на шляху
і ліхтарем світити в ніч лиху,
на перехресті біля повороту
стрічати артилерію й піхоту,
стискати прапор в стомленій руці,
не сходячи з запиленого посту;
якщо з дороги зіб'ються бійці —
дорогу їм указувати просту;
гірський потік перетинає путь,—
виводити їх повагом до мосту,
через який безпечно люди йдуть!

А ніч настане чорна і густа,—
ясний огонь запалювати в полі,
освітлювати напрямом в міста
всім, що спинились стомлені та кволі.
Або привітно посміхатись тим,
хто у степу, не зваживши на спеку,
сміється також сміхом молодим,
бо добре знає ціль свою далеку
і мчить вперед крізь куряву і дим,
летить, летить, не гаючи ні миті,
вночі і вдень скорочуючи путь
у рідний край, куди його зовуть
знайомі села, цвітом оповиті!

1944

ПАМ'ЯТІ ГАЛІ

Рядочки сумної балади цієї
ніколи, ніколи не дійдуть до неї...
Лежить вона в полі, розкинувши руки,
на вітрі коса пламеніє густа,
і ніби від радості, а не від муки
ледь-ледь посміхаються білі уста.

За слово єдине їй рай обіцяли,
«До матері пустимо, Галю»,— казали,
а потім, коли подали гаманець,
маленькою ніжкою тупнула двічі,
поблідла і плюнула ворогу в вічі,
«Ні слова!» — гукнула — і справі кінець.

Спочатку пекли її білим залізом,
по спині гатили курносим обрізом,
поставили босу на лютий мороз,
у тіло багнет заганяли, як жало,
а потім убили, коли вже не стало
в припасі у них катувань і погроз.

Убили й покинули в полі німому —
ніколи не вернеться Галя додому,

сльози не уронить на руки старій;
лиш вітер їй мертві студитиме груди,
і мовчки схилятимуть голови люди,
повільно і твердо проходячи в бій.

1944

* * *

Ми землю свою захищали недаром
і кров недарма пролили —
встає перемога квітучим пожаром,
як сонце з досвітньої мли!

За домом у відступі ми сумували,
за сміхом жінок і дівчат...
Виходь, Батьківщино,
ми з попелу встали,
виходь переможців стрічать!

Ішли ми на схід, але з нами була ти,
як іскра надії, в серцях,
за тебе клялись відплатити солдати
в своїх наступальних боях.

Бувало — тяжка нависає хвилина,
невесело в серці бійця...
Та віру вселити могла ти єдина
і сили додати в серця.

Ми тисли твій прах до грудей похололих,
до уст, як цілющий вогонь,—
і рани зростались у хворих і кволих,
і кров припливала до скронь.

Вовік не забудуть Дніпрові яруги
таємних нічних переправ —
як мстилися ми за ганьбу і наруги,
які тобі ворог завдав;

вовік не забудуть німецькі фашисти
ударів на Корсунь і Львів,—
як гнали їх славні червоні танкісти
і роти піхотних полків!

...Палає роз'ятрений круг небосхилу.
Стрічай! Ми живі! Ми ідем!
Красу твою горду,
могутність і силу
ми з попелу знов піднесем —
ясну і квітучу,
тверду і єдину,
мов радісний сон наяву,
радянського світу щасливу родину,
Вітчизну мою трудову.

1941—1943

ПІСНЯ

Признаюся вам одверто — у війну
стрів красуню я в дорозі не одну,
та одна була як пава,
синьоока та білява
за Давидівкою, хлопці, на Дону.

Парубки бувало ждуть біля воріт —
аж почне благословлятися на світ...
А мені вона моргнула,
посміхнулася, зітхнула,
ніби справді я красунь на цілий світ.

Я спитав її — «а як тебе зовуть?»,
а вона мені сміється ледве чуть,
я питаю — «чи заміжня?»,
а вона стоїть недвижно,
лиш в зіницях хитрі зайчики пливуть.

А уранці, як виходили з села,
аж за млин вона коня мого вела,
а тоді взяла за руку,
в серці стримуючи муку,
і ромашку на прощання подала.

Скільки в куряві сходили ми доріг,
та ніде її забути я не міг,
 бо душі своєї гомін
 віддала вона на спомин
і в боях мене від кулі він беріг.

В'ється стежка від села і до села,
ось і дім, в якому дівчина жила.
 Але чом її немає?
 Чи в неволі десь конає,
чи учора вийшла за орла?

Хай щастить їй скрізь, коли жива,
та нехай вона мене не забува.
 А коли на мить забула,
 відомстить любов минула —
наші клятви, наші пам'ятні слова.

1943

СТАЛІНГРАД

(Із П. Геруди)

Про море писав я, про біг і нестримність часу,
про золото сходу та бронзу осіннього саду,
про небо писав і про яблунь квітневу
красу —
тепер я співаю хвалу Сталінграду.

Уже наречена в душі соромливій своїй
любов мою щирю ховала, мов сором, чи
ваду, —
тепер мое серце в піску і в землі сніговій,
в крові і в диму Сталінграду.

Вечірнього сутінку, ніби сумного дрантя,
словами торкався я, творячи вірш,
чи баладу, —
тепер я торкаюся щастя людського життя,
що сходить з народженням дня
Сталінграду.

Я знаю напевне — убивця з пером у руці,
писак солоденьких почувши підступну
пораду,

мій стогін осипле ганебним камінням за ці
пісні про любов до зорі Сталінграду.

Та я не ховаю душі у м'який оксамит —
не спіймеш мене на таку дешевеньку
принаду!
Папір і чорнило — це зброя моя, а не щит:
я єсть, щоб співати хвалу Сталінграду.

Мій голос з твоїми великими жертвами був,
з бійцями, що мужню круг тебе створили
ограду;
мій голос, як дзвін і як вітер, пронизливо гув
про горе, про кров, про біду Сталінграду.

Сьогодні під горами кари твоєї й проклять,
не маючи більше надії на здобич і владу,
презренні кати, навіть трупами ставши,
тремтять
при згадці про помсту і гнів Сталінграду.

Розламано навпіл напасників мідні лоби,
застиглим очам вже не видяться слава
й парадн,
одрубано руки, придатні лиш для похвальби,
що в двері ломились твої, Сталінграде.

Достоїнство й гордість синіють, мов сталь,
над чолом,
волосся вінчають ясних твоїх зір міріади;
хлібина поділена з другом за спільним
столом —
В ній захист і сила твоя, Сталінграде.

і той, хто утік, все одно зогниватиме там —
під сяйвом ясних блискавиць Сталінграду.

Усі, хто у змові з рабом і злочинцем старим
у вільний Париж увійшли, ударяючи ззаду,
усі, хто принизив, топтав і знеславлював Рим,
спинилися біля руїн Сталінграду.

Усі, хто на Прагу і Відень ішли по сльозах,
по морю мовчання волочачи підлість і зраду,
хто горе та болі безжально затоптував
в прах,—
усіх замели їх сніги Сталінграду.

Де той, хто мечем кришталевий довбав
сталактит,
хто люто плював на прекрасні руїни Елади,
де той, хто зневажив блакить, що спускалась
на Крит,
де він—може, ти поясниш, Сталінграде?

Де той, хто Іспанії душу ламати посмів,
хто серце скував їй ганьбою франкістського
ладу —
цій матері воїнів, матері вічних дубів —
він також гние біля ніг Сталінграду!

Хвала тобі, місто, що жити дозволило всім,
за те, що співатиме людство, щасливе і раде,
хвала матерям і синам, і онукам твоїм,
і всім поколінням твоїм, Сталінграде.

* * *

Не сумуйте, дівчата, ми тут не забудемо вас,
не розлюбимо, ні, не розучимось вас

цілувати!
Прийде день перемоги, настане сподіваний
час,
і до рідних домівок повернуться знову
солдати.

Кожен милій розкаже про подвиги славні
свої,
і відчує вона, що в борні проти злої навали,
лиш суворості й гніву від нас вимагали
бої —
тільки їх ми щодня, не жаліючи сил,
витрачали.

А любов набиралась, неначе у вулику мед,
нерозтрачена множилась в серці і в бій
закликала,
не давала заснути, вела нас постійно вперед,
і приносила щастя, і зустріч швидко обіцяла.

Ту любов ми зібрали і свято в боях зберегли.
Не сумуйте, дівчата: жива вона в нас,
не померла!
Ви огонь її щирій відчуєте добре, коли
ми в потерті брезенти гарматні загорнемо
жерла.

і повернемо знову, змужнілі та дужі,
до вас,
щоб чуттям затамованим волю заслужену
дати,
щоб і ви нам сказали:
— В серцях ваших племін не згас.
Так не любить ніхто, як опалені боєм
солдати!

Квітень, 1945

СПОГАД

Ні, я не скаржуся!

Я скрізь бував щасливим.
Назустріч ідучи густим осіннім зливом,
не спочиваючи ні вдень, ані вночі,
я долю сам свою виносив на плечі!

Без краю, без кінця тяглись курні дороги —
їх звично міряли тяжкі, набряклі ноги,
слідом за танками, до вражого кубла,
на Захід огненний дорога нас вела.

Бувало спинишся в лісочку відпочити,
а тут дорогою, неначе нарочито,
машина мчить...

«Товаришу, зажди!» —
І от я в кузові — на бочках, як завжди.

Що, крім сподіванки, було мені потрібно?
Під тьмяним місяцем шляхи тріпочуть
срібно...

Десь вогник блимає в нічному тумані...

І я спішу туди

і радісно мені!

Кого сьогодні я при вогнищі зустріну?
Жінок, що з каторги ідуть на Україну,
солдатів, стомлених боями, як і я?
Всім хліба вистачить,
для всіх любов моя!

Кулак під голови — і ми спимо нарешті...
Та от згадає хтось про бій при Будапешті,
про штурм на Одері, про ночі переправ,
про дальню розвідку, в якій боєць бував...

І шлях свій в спогаді пройшовши крок
за кроком,
Кіровоградщину згада він ненароком,
Інгул блакитний, сивий, ніби дим,
з яким розстався він, коли ще був малим...

І серце стиснеться, немов згадаю неньку:
від того берега і я відплив давненько!
З тих пір немало вже
проніс Інгул води,
а край той з ніжністю я згадую завжди.

І мовчки поночі вклонюсь я тихим нивам,
де, як і він колись, я теж бував щасливим,
де над Інгулом нашим, на горі
почув я вперше розповідь сувору
про давні дні «Червоної зорі» *;
де з друзями у ту далеку пору
я вперше пісню юності створив
на «Молодої гвардії» мотив,
і ми гуртом її співали в клубі...

* «Червона зоря» — завод у Кіровограді.

О, милі спогади і дні безмежно любі,
ні час, ні даль не зітруть вас ніяк,
не в силі вас роки запорошити
і як вас легко

знову змусив жити

цей випадково стрінутий земляк!

Ще і тепер, далекі і забуті,
окрилюєте ви солдата в скрутї,
і в степ засніжений

батьоро він іде,

і в жилах полум'я скипає молоде,
і по-юнацькому у грудях серце б'ється,
і зрілість знову

юністю здається.

1944

СОЛДАТСЬКА МРІЯ

Солдат не думає про смерть,
коли встає на бій.

Здіймає землю шкереберть
залізний буревій,

гармати гавкають округ,
горить довкола ліс...
А він приліг на зелен-луг
і мимрить щось під ніс.

Здаля подумаєш: «Чудак,
мовчи собі та диш.
Якого біса в лузі так,
співаючи, лежиш?!»

Та як би він влучав підряд,
якби в нору заліг
і думав, що і цей снаряд
його убити б міг?!.

І він встає — часу нема.
А станеться біда, —

вона солдатіві сама
про себе нагада.

Ну що ж, тоді вже інша річ.
Там буде видно все.
А поки що — іди навстріч
тому, хто смерть несе!

І тільки світле і живе
ввижається йому:
адже довкола дим пливе,
постійно ж бачиш тьму!

На світі ж тільки бій та бій,
а хочеш, далєбі,
лиш сяйва — Вітчині своїй,
і радості — собі.

І мріє він про батьків дім,
про яблуню в саду,
і про засмучену по нім
красуню молоду.

І чує він дівочий спів,
хоча уста — німі,
бо все, чого б він не схотів,
збувається в умі!

Стоїть хатина край ріки —
живе кохана там —
вона виносить рушники
і подає сватам;

вона вклоняється йому
низенько до землі:

«А де ж це, любий, ти? Чому
нема тебе в селі?»

«Нема, красуне, бо не час,—
боєць відповіда,—
ти бачиш — б'є фашист по нас,
як влучить, то біда».

І він встає,
і він біжить
по луках та лісах
і не п'ютьму, а лиш блакить
він бачить в небесах;

за ним слідом товариші —
в серцях нема страху,
бо тільки віра у душі
порука на шляху!

...Кружляє бою круговерть,
мов огненна юга...

Солдат не думає про смерть,
він смерть перемага.

1944

НАЩАДКОВІ

Колись, можливо, в тихій книгозбірні
якийсь вельмидопитливий юнак,
запитання вирішуючи спірні,
мій томик візьме в руки й скаже так:

«Коли він жив, поет оцей,— я знаю,
хоч імені його не розберу,—
він сином був свого ясного краю,
і гнів властивий був його перу!»

Ну, що ж, нащадку,— дякую й на тому,
Ім'я невтомні витерли часи,
та донесли нещадність, а не втому,
і їй ти, певне, шану віддаси.

Не в тишині, не в затишку кімнати
я той огонь схвильований здобув —
мене біда навчила воювати
і смерть братів, якій я свідком був.

Жив я в роки того часу тяжкого,
коли повстав на волю і на труд

нешадний звір, який тисячоного
топтав країну сонячних споруд.

Я бачив край свій чорним і зболілим
і рідний дім свій спаленим дотла,
і через це під попелом і пилом
мені любов солодка не була.

І замість пісні ніжної й легкої,
яку співати людям я хотів,
я правий гнів підносив в неспокої
і, як знамено, він полум'янів.

І я дожив до віщої хвилини
і рідний край побачив без ярма.
Нащадку мій! Я знаю — час пролине,
і прийде ти, як молодість сама.

З відкритим серцем, з широю душею
ти ввійдеш в світ щасливий назавжди —
знайди цю книгу з піснею моею,
згорни років пилинки
і над нею
спинись, як над живою, і — суди.

Ми чистим серцем світ ясний любили,
в огонь ішли не ради похвали;
нам ці поля і рідні небосхили
миліш від щастя власного були.

І, зазирнувши в світлі їхні далі,
лише для вас врятовані з пільми,

згадай мене — бійця на перевалі,
і ті пісні, і заклики й печалі,
і віщі сни,
якими снили ми!

1943—1946

МЕЛІТОПОЛЬ

Я згадую фашиста на суді —
на лобі пасма довгі та руді,
маленькі очі бляклі, як вода,
а як було зустрінешся — біда!

Колись розправу люту він чинив,
він Мелітополь вішав і палив,
він забирав дітей від матерів
і кидав в дім, що поночі горів.

І слухав я глухі його слова,
дивився в муть, що очі залива,
і голос цей, неначе в тумані,
далекий спогад збуджував в мені.

Я тихий зойк в хвилину ту згадав,
і зір, який туман заволокав,
і тихий плач в кімнаті за вікном,
і свічку над неструганим столом.

Ми в Мелітополь пізно увійшли —
пожежі тьмяно блимали з імлі,

і вітер бив, і корчив, і боров
дахи вогнем опалених будов.

Позаду шлях наш огненний проліг,
а скільки ще попереду доріг!
І сіли ми спочити на часок
на теплий мелітопольський пісок.

І ось тоді почули ми: з вікна
жіночий плач і стогін долина,
і встали всі, бо — люди ми свої,
і наше діло втішити її.

Ввійшли ми в хату оден за одним,
і вогники побачили крізь дим,
і три труни маленькі на столі,
і в кожній ручки схрещено малі.

І нам назустріч мати підвелась —
вона в п'їт'їмі нам привидом здалась —
і мовила, не звівши голови:
— А батько десь воює, як і ви...

Частенько потім снилося мені
південне місто в райдужному сні,
пахучим медом сповнені сади —
ріка Молошна котиться туди.

І скільки я той край не уявляв, —
в уяві стіл неструганий стояв,
і три труни в диму, як у воді,
і кат рудий на правому суді!

1946

СТЕПОВА ПІСНЯ

Солдат повернувся додому,
У сінях покинув утому,
 шинелю — в хатині,
 пілотку — на скрині,
а зірку вчепив на кашкета дитині
 і став до роботи по тому.

У поле він вийшов широке,
де крові лилися потоки —
 схилився в поклоні
 і витер долоні,
коса, ніби бджілка, заходиться в дзвоні,
 зачувши солдатові кроки.

Пшеницю і жито він косить,
в труді допомоги не просить,
 що ноги сходили,
 що руки створили,
що мав він доволі солдатської сили,
 то, певне, й тепер її досить!

Того не вкосити нікому —
лише косареві отому,

і сходяться люди
на степ звідусюди,
і радість окрилено стукає в груди —
солдат повернувся додому!

Живий повернувся до жінки,
і встиг на веселі ужинки
до рідної хати,
де батько та мати
любили хлоп'ятком його колисати
в короткі вечірні спочинки.

1946

* * *

І все мені сняться привали на сніжних
короткі спочинки в хатинах сумних
і тихі розмови бійців за стіною в дворі,
і вигроми танків, що в наступ ідуть на зорі.
дорогах,
та убогих,

І все мені видяться димом затьмарені далі,
вітри одчайдушні і в полі завії зухвалі,
знайомі обличчя, які я колись зустрічав
на темних поромах в тривозі нічних
переправ.

І все мені гуркіт далекий вчувається знову
і в тьмі за рікою я чую знайому розмову
про завтрашній наступ, що, може, наблизить
до рідного міста, до милого дому — і нас.
на час

І все виникають у пам'яті втрачені друзі,
що сном віковичним заснули на Волзькому
лузі,

Іде борозною той самий, що з міста до міста
проніс перемогу, мов клятву в душі комуніста,
іде він за плугом і здобрує поле безкрає —
він борозну тягне, неначе траншею копає.

Він в неї не смерть, а життя довговічне посіє,
і зійде воно, зашумить по великій Росії,
по всій Україні,

по всій золотій Білорусі
пшениця зросте і зростуть ячмені довговусі.

І ніжно торкаючись, тихо співають медалі,
і срібно цвірінькає мідь по червленій емалі,
тихенько гукає, вкрадаючись спогадом

в душу,
в поля сталінградські вертаючи в мислі
Гаркушу.

Він прийде додому і зніме стару
гімнастюрку,
повісить сушити її біля печі на шворку
і візьме медаль, і в лице їй запитливо гляне,
і бронзове поле живою поляною стане.

І з неї гукне йому той, що стоїть у шоломі:
— Чи дорого ціниш ти спокій у рідному
домі? —

І з неї прокажуть старі сталінградські
солдати:

— Лягай і засни,
бо недовго тобі спочивати.

Ти з фронту додому
вернувся в щасливу хвилину —
народ піднімає із попелу рідну країну,

щоб знову в полях
загули трактори й молотарки
і, сповнені зерном, пішли з-під комбайнів
безтарки.—

...Він пильно подивиться в очі, твердіші від
сталі:
неначе то сам він вкарбований в бронзу
медалі,
неначе то сам він,
в уяві гукаючи строго,
на труд і на подвиг
себе закликає самого!

1947

ШАХТАР

В донецькій шахті, в хмурій глибині,
мов тьмяні перли, блимають вогні
і вогких штреків довгі коридори,
як труби, йдуть, пронизуючи гори,—
там він, щодня спускаючись в забій,
продовжує давно початий бій,
до врубівки з-під темного намету
припавши, як солдат до кулемету.

І швидко строчить зброя вугляра,
січе і ріже поклади заснулі,
і звук летить тривожно на-гора,
в суцільному поєднуючись гулі.
А на землі, де ранок настає
і ніч, повільно танучи, минає,
всі знають: він рубати починає!
Це він,
це він вугілля видає!

Від нього йдуть вагончики невпинно
і тяжко стогне вимашчена кліть,
і ешелон вантажений стоїть,

вже відійти готовий щохвилино;
блищить вугілля іскрами з платформ,
лежить довкола насипом повсюди,
і в здивуванні радісному люди
шепочуть:

— Він рубає десять норм...—

Не ради блиску дивного рекорду,
не ради сяйва імені свого,
він у забій

ввійшов сьогодні гордо,
щоб, як плацдарм, прославити його.
Він поспішав —

бо в просторі уяви
диміли печі,

бігли поїзди,
в кільватер шикувались пароплави
на фоні чорноморської води...

І в сонній тиші скрикуючи зрідка,
і всю країну будячи, як грім,
вони його гукали не як свідка,
а як причину радощам своїм.

Він був їм здавна вірним побратимом,
він їм щодня вугілля постачав,
його трудом зігрітий пароплав,
ішов назустріч хвилям несходимим;
і поїзди в розбурканих ночах
стогнали від надмірного зусилля,
щоб ним за день нарубане вугілля
палахкотіло в доменних печах.

За ним ішли кріпильники юрбою,
спішили в штрек відкатники мерщій,

а він рубав, немов на полі бою
червоний стяг обстоюючи свій;
а він вривався в поклади несито,
і чорні брили падали до ніг,
і скільки їх за зміну цю підбито,
підрахувати він уже не міг.

А нагорі жінки чекали й діти —
у всіх в руках були червоні квіти,
і, як одну з найвищих нагород,
букет троянд підніс йому народ.

І хтось сказав:

— Великі робиш справи!

А він:

— Та чи великі, далєбі!

Рубаю — для радянської держави:
це, ніби так виходить, що собі.—

І кожен теж,

немов собі самому,

поклявся мовчки:

«Ми наздоженем».

А він підвівся і пішов додому,
для всіх уже освітлений вогнем —
тим непогасним захватом двобою
землі твердої з волею людською,
пільми глибин — з упертістю ума,
якій на світі рівної нема.

Ще сорок сьомий рік стоїть на світі.
Минає час,

летять угору кліті

і сяйво зір горить сторожове,
а трудівник,
зламавши плани й норми,
уже вантажить завтрашні платформи
і вже в п'ятидесятому живе.
Його руками створене майбутнє,
в плодах труда високого присутнє,
мов перепону, зборюючи дні,
живим життям являється й мені.
І це воно,
пронизливе, як світло,
через бар'єри довгого часу
все,
що довкола радісно розквітло,
офарбувало в завтрашню красу!

1947

ДРУЖНЯ РОДИНА *

1. ПРИЗД АГРОНОМА

Дружно кинулись поля
під плуги та борони,
сходить парою земля
зрошена, заорана,
в небі птиця весняна —
заливається вона
срібною,
співучою
піснею
над кручею.
Ніжні сходи, мов у сні,
злегка поколихує,
а за лісом
вдалині
поїзд
тяжко
дихає —
він волочить довгий хвіст

* Уривки з повісті.

(двадцять років — не біда!)
з полезнавчим ухилом
лекції
прослухала.

Недалечко до села —
ген стоїть над річкою.
Рік як дома не була,
а тягло за звичкою!
Не пізнає вже свою
нову хату
на краю:
ще ж не так давно вона
геть
була
зруйнована!

Підбігає до воріт
край своєї вулиці,
біля хвіртки сірий кіт
до Ганнусі тулиться,
ніжно лащиться
до ніг,
ніби кличе на поріг,
мов говорить
дівчині
привітання
вивчені.

З клямки витягла замок,
кинула під хатою...
В сінях пахне холодок
чебрецем
і м'ятою.

У світлиці в тишині
давня картка на стіні:
батько з дідом Яковом,
мов двійник —

однаковим.

Хоч давно вже не мала,
а була маленькою:
рік як дома не була,
скучила за ненькою.
Речі кинула в куток,
дім замкнула на замок...
«Де ж вона

з бригадою?

Навіть не пригаду!»

А у полі

за містком,

де село кінчається,

«Здрастуй, друже агроном!»
ластівки

вітаються.

І шугають по щоді

непомітні вітерці

і вітряк

безсилами

ледь ворушить

крилами.

Мчить полуторка згори
над самою кручею —
хто це ранньої пори
бублика накручує?

Зупинившись мимохідь,

Ганя скрикує: «Заждіть!»

і Самусь
під липою
гальмами
поскрипує.

Із кабіни Голова
посмішкою жалує.
— Чи не бачили, бува,
Катерини Чалої?
— Здрастуй, Ганю! Саме час!
— Я на практику до вас.
— Перевернем гори ми!
— Завтра поговоримо.

— А старенька — де вона
стрічних не питатимеш:
де як грім озимина,
там її шукатимеш;
де вгадаєш врожаї,
там шукатимеш її.
— То стару знайду мою?
— Не минеш, я думаю.—

Озирається вона,
дивиться,
вирішує:
«Де ж ота озимина
що нема добрішої?»
Ген за лісом
на межі
затопила рубежі,
зеленіш від килима
стелється
над схилами!

Не дістанеться ніяк —
б'ється серце зморене...
Зріс колгосп

«Новий Маяк»

на чотири сторони.
Ген — знайома низина,
ген і та озимина,
і стара над нивою
з головою
сивою.

2. ДІД ГАВРИЛО

Як у діда
у Гаврила
у костях велика сила —
оттакий в колгоспі дід!
Не учився він по школах,
а, мов той метеоролог,
все угадує як слід:

чи прояснить,
чи захмарить,
чи зненацька град ударить,
чи веселка золота,
чи негода,
чи година —
все вгадає ця людина,
мов по книзі прочита.

Як заломить взимку крижі,—
так і жди сліпої хвижі,
так і знай: почнуть сніги,
жди метелиці з неділі,

чи лихої заметілі,
чи завії, чи юги.

А як влітку ломить кості,
виглядай дощів у гості —
то ще добре як до жнив,
ну, а що коли на диво
дідів поперек зрадливо
в косовицю заломив?

Сонце палить в полі жито,
а хмарок, як нарочито,
ніби й зроду не було!
— Чи живі-здорові, діду? —
почина сусід бесіду.
— Та здоровий як на зло...

«Хоч би,— думає Гаврило,—
швидче кості заломило,
чи в коліні, чи в боку...
Хоч візьми прикинься хворим,
бо дивитись в очі сором
за бадьорість оттаку!»

А сусід підходить збоку:
— Ну, нівроку... Ну, нівроку...—
мов жаліючи його.—
Ми вам лиха не бажаєм,
тільки горе з урожаем,
так що ви вже не того...—

Третій день як шез Гаврило...
Може, він лежить безсило
і чекає перемін?
І колгоспники питати

йдуть до дідової хати,—
чи живий-здоровий він?

Так і є! У темній скрусі
на печі лежить в кожусі,
стогне й лається без слів.
Всі давай його жаліти,
а старий сміється звідти:
— Таки врешті захворів! —

Спроквола він злазить з печі.
Ниють крижі, ломить плечі,
хоч кричи на все село.
— Ой, погане, синку, діло,—
стиха крекче дід Гаврило,—
Хоч би зливи не було! —

На барометра в правлінні
люди вказують сумлінні —
так і так, мовляв, судіть.
Подають стільця, щоб сісти.
Каже: — Ви мене повісьте,
а барометра зніміть! —

Каже: — Я хоча й без стрілки,
а їй-право і настільки
людям зроду не збрешу,
бо кістки мої побиті
сповістять тієї ж миті
правду з приводу дощу.

— От так дід! — сміються люди,
а Гаврило випнув груди
і лукаво позира.
Раптом сторож до Гаврила:

— Чи не пужалном учила
кісточки тобі стара?

— Насміхаєшся з нестями
над старечими костями! —
гомонить сердито дід.—
Дівувало ще ледащо,
коли Корсунь і Тараща
вчили жить мене як слід!

Як з Боженком ми ходили
проти гетьманської сили,
загубив я ранам лік:
раз — осколок покалічив,
другий — ребра перелічив,
третьій — поперек розсік.

І з тих пір у дні негоди
про тяжкі оті походи
рани згадують мені:
в завірюху — Церкву Білу,
в дощ — Таращу або Смілу
в партизанському вогні.

Бій під Києвом згадаю,—
устають хмарки з-за гаю,
дощ даруючи полям;
пригадаю кров пролиту,—
половіти, значить, житу,
наливатись пшеницям.

Недарма радянські люди
били ворога повсюди
коли гримала війна,—
славні подвиги народні

ощасливлують сьогодні,
нагороджують сповна! —

...Одягає дід кожуха,
затуляє щільно вуха,
тільки в хату — і на піч.
— Буде дощ, якщо немає! —
всім Гаврило провіщає,—
буде — от у чому річ! —

А на ранок над полями
хмари виснують, ніби плями,
дощик падає з небес,
омивається пшениця
гостровуса,
 тонколиця,
жито,
 просо
 та овес.

Під дощем іде Гаврило —
кості враз переломило,
помолодшав та ожив.
Носять ноги тіло кволе
з поля в кузню,
 з кузні в поле:
дід готується до жнив.

1949

УКРАЇНІ

Не була ти ніколи така, як сьогодні,—
молода і квітуча, мов сад.
Україно моя, ти зборола злигодні,
не повернеться лихо назад.

Вороги тебе кривдили і попелили
і свистіла скривавлена пліть,
але пісня твоя, не втрачаючи сили,
гомонила в пожежах століть.

Ти зазнала нужди і лихої сваволі
і немало загоїла ран,
та на бій проти гніту і зла, і неволі
піднімав тебе гетьман Богдан.

Не забуде народ Переяславську пору
у твоїй величавій судьбі —
у великій Росії знайшла ти підпору
і підтримку в тяжкій боротьбі.

Не могли вас лихі вороги роз'єднати
і крізь бурі найтяжчих годин

ви пройшли, ніби два волелюбні солдати,
що несуть вони прапор один.

І недаром, почувши, як сурми заграли
у твоїх неозорних полях,
ти слідом за Росією перша обрала
більшовицької партії шлях;

і недаром з Москвою ти стала назавше,
ніби сестри — плече до плеча —
і пішла, у залізо Дніпро закувавши,
як велів заповіт Ілліча.

Я учора пройшов тебе з краю до краю
і ніяк упізнати не міг,
хоч з дитинства, як материн спів, пам'ятаю
тисячі твоїх довгих доріг.

Ти пишаєшся кожним селом і заводом,
що із праху змогли розцвісти,
і для всіх золоту свою вірність народам,
як закон, проголошуєш ти;

ти на морі стоїш і на суші й на ріках,
недосяжна, незламна, тверда,
бо союз нерушимий республік великих —
це родина твоя молода.

Як горять твої зорі в хвилини святкові!
Як в труді ти змужніла востократ!
Як цвітуть прапори в Буковині та Львові
і за гребнем високих Карпат!

Ради миру і праці ти землі єднала
і в одне згуртувала синів —

через це ще ніколи дзвінкіш не лунали
їхнє слово і діло, і спів.

Ось проходять вони загартованим строем,
і сильнішого щастя нема,
як володарем бути твоїм і героєм,
і співцем, що знамено здійма.

Розцвітай же на радість, красуйся на подив
і у славі заслуженій сяй,
Україно — сестра побратимів-народів,
наш радянський улюблений край!

1946—1953

ГЕРОЇ МИРУ

АРТЕК

Є у Криму біля Ведмідь-гори
великі піонерські табори —
не вперше вже описують поети
цей пляж

і ці брезентові намети,
цю синю хвилю біля берегів,
цю даль і вітру лагідного спів,
вітрила, зняті хвилею угору,
мов чайки, що летять до Ай-Тадору.

Коли б вернути юність я зумів,
нічого б я так палко не хотів,
як в таборах оцих погостювати,
де в майках і в солом'яних брилях
гуляють українець і казах,
бо ця земля радянська — їхня мати;
де діти Сени,

Тібру і Кури,
Дніпра і Вісли,
Волги і Дунаю
стають під піонерські прапори
радянського улюбленого краю.

Та, хоч мені в дитинстві й не вдалось
на морі побувати, але ось
мій син підріс і в подорож далеку
подався з школярами до Артеку.
І от, коли минуло сорок днів,
біля вагона я його зустрів
і потягнувся радісно до нього —
засмаглого, здорового, стрункого.
Та ще здаля, оправлена в емаль,
на ньому раптом блиснула медаль,—
здивовано я глянув на хлопчину
і ледь не скрикнув: «Що у тебе, сину?»

Торкнув я пальцем золото ясне,
що на сорочці сяяло у сина —
з медалі, оглядаючи мене,
приємно посміхалася людина.
У погляді такий глибокий зміст —
він сяяв так проникливо і чисто!
— Це Хо Ши Мін — в'єтнамський
комуніст,—
промовив син до мене урочисто.—
Там напис — бачиш літері малі;
ми з друзями зуміли розібратись:
Це гасло закликає на землі
пролетарів усіх країн єднатись.—

Уже цвіли на вулицях вогні,
а ми повільно йшли собі з вокзалу,
і син весь час розказував мені
про Крим, немов про казку небувалу —
про Чорне море й лагідне тепло,
про далину прозору, ніби скло,
і про Артек, що під Ведмідь-горою
горить, як мідь, і сяє білизою,

Але найбільше хлопець розповів про те, кого він в таборі зустрів, і про нових братів своїх і друзів — болгар, угорців, чехів і французів. З болгарами він грав у волейбол, угорцям розповів про комсомол, він з чехами в тяжкі ходив походи, не боячись ні спеки, ні негоди. А парижанин друга обійняв, коли вони пройшли вокзальну браму, і від душі йому подарував медаль, що брат привіз її з В'єтнаму. Він сам її на майку приколов і проказав, мов клявся, на прощання: — Напевне, ми зустрінемося знов. Хай наша зустріч буде не остання! —

Ми йшли повільно площами удвох, і я відчув, як радісно обох якась велика і незборна сила, мов почуття жагуче, охопила. Можливо, син мій згадував про те, як сяє кримське сонце золоте і як з французьким другом у вокзалі удвох вони клялися на медалі... А я в уяві був далеко — там, де Хо Ші Мін дає наказ полкам повсталого в'єтнамського народу йти за волю Заходу і Сходу. Я думав про згуртовані ряди, яких ніхто не зможе подолати, і про ідею волі, що завжди влучала в ціль точніше від гармати; я думав про карбований девіз,

який і там проник у кожную хижу,
і про солдата, що медаль привіз
з далекого В'єтнаму до Парижу.
Хто він такий? Звичайний робітник,
що вперше кинув правду на тереза,
чи комуніст, який до неї звик,
бо дихав нею в партії Тореза?
Його ніхто примусити не зміг,
і він не став в покорі на коліна,
якщо медаль з портретом Хо Ші Міна
він під французьким кітелем зберіг.

Яка ж в ній, справді, сила небувала,
якщо вона, омочена в крові,
законом дружби дітям нашим стала,
надією на зустрічі нові!

1951

ПАМ'ЯТІ ВАРТОВОГО

Люди, я вас любив. Будьте пильні.

Ю. Фучик.

Ще ходить ворог з автоматом по стародавніх
площах Праги,
і ще колишуться на вітрі з кривою
свастиккою стяги...
Повсюди порожньо і тихо, і тільки темні
хвилі Влтави
нечутно й сторожко шепочуть про дні
невтраченої слави.
А в казематі біля ґратів із переплетеної
сталі
стоїть, немов на варті, в'язень, який за інших
бачить далі —
співець і воїн батьківщини, він не змирився
і в неволі:
вся доля Чехії в краплині його невідьницької
долі!
Йому не старість бородою лице усмінене
укрила,
йому назад колючим дротом не руки
скручено, а крила,

і в морок очі променисті уперто дивляться
крізь ґрати:
він знає — страж свого народу не має права
спочивати!

Він бачить, як принишкла Прага весняний
ранок зустрічає,
як жалюзі необережно рука жіноча піднімає...
Аж ось лице її — на ньому відбилися голод,
холод, спрага...

А може, ця білява чешка і є сама безсмертна
Прага?

Та унизу фашистський чобіт таврує вулицю
підбором —
це ходить кат, і він не знає, що значить
жалість або сором;
як на кривавому параді, він кроком бавиться
гусиним —
єдина мить — і він розлучить тебе з дочкою
або з сином.

І серце стріпується раптом у грудях
стомлених і кволих,
немов язик в тяжкому дзвоні, воно тривожно
б'є на сполох —
пересторога вартового лунає в Чехії повсюди:
Пильнують, люди! Пильнують, люди!

Він бачить, як білява чешка вікно поспішно
закриває,
як, дзвін почувши неспокійний, дитина
з вулиці зникає,
як робітник в п'їтмі запілля з землі викопує
рушницю
і обіймає на прощання свою дружину
білолицю.

То значить, Чехія в неволі слова захисника
почула,
і від грудей її запалих він одвернув ворожі
дула,
він захистив і попередив людей улюбленого
міста
і може з гордістю носити ім'я і славу
комуніста.
Тепер ні смерть, ні катування його не в силі
подолати,
уже він більше не боїться ані тортурів, ані
страсти.
Ніщо катам не допоможе — вони
не знатимуть спокою;
народ навчивши пильнувати, він дав йому
надійну зброю!
Віднині з кожного віконця за ними стежать
пильні очі —
ніде катам не приховатись ні серед дня,
ні серед ночі! —
в льохах лаштують автомати і заряджають
кулемети,
киплять невидимо Карпати і прокидаються
Судети.
Настане день, і вийдуть люди з льохів
знедоленої Праги,
щоб і життя не пожаліти в ім'я народної
звитяги,
і танки маршала Рибалко, ударивши з-за
перевалу,
здобудуть Чехії свободу і перемогу небувалу.
І буде в кожному бриніти пересторога
вартового,

Який з-за гратів озивався любов'ю братньою
до нього,
в якому серце калатало, немов у дзвін, б'ючи
у груди:

Пильуйте, люди! Пильуйте, люди!

Ще тільки сонце засвітило, зійшовши високо
зі Сходу,
упав лиш перший теплий промінь на долю
чеського народу —
солдат схилився над верстатом, боєць пішов
родючим ланом,
а кат уже оскалив зуби за Атлантичним
океаном.
Він хоче знову світ великий перетворити
на руїну,
у сина батька відібрати, віднять у матері
дитину
і на розвагу і догоду американському
банкіру
огидну біблію розбою переплести в дитячу
шкіру.
Але на зміну вартовому, що бив на сполох
при Панкраці,
як стражі радості і миру встають повсюди
люди праці —
не з льоху темного слідкують вони за
ворогом спокою:
з усіх трибун вони вкривають його
презирством і ганьбою.
Від Біломор'я до Бомбея і від Ян-Цзи
до Піренеїв
устама їхніми говорять Кюрі, і Робсон,
і Фадеев;

і їм немає в світі ліку, немов піску на дні
морському,—
за мир встають вони і щастя не віддадуть
свого нікому.
За руки взявшись нерозривно, через моря
і суходоли,
вони ідуть залізним фронтом,
що не відступиться ніколи;
їх не замкнеш у мури тюрем, для них
не винайдено ґратів,
бо щохвилини відчуває з них кожен теплий
потиск братів.
І тільки зробить крок підступний, на них
замірюючись, ворог,
і десь залізом брязне зброя або запахне
димом порох,—
на сполох б'ють серця мільйонів і долинає
звідусюди:

Пильуйте, люди! Пильуйте, люди!

Грудень, 1950

· СЕСТРИ

Коли скінчилася війна
і змовкли батареї,
додому рушила й вона
з дивізії своєї.
На спогад знімки узяла
товаришів по роті,
де санінструктором була
три роки при піхоті.

Прийшла у двір знайомий свій
вона у сяйві слави —
блищить нова медаль на ній
«За звільнення Варшави».
Чимало й інших нагород,
а цю — шанує свято:
хороший там живе народ,
а горя зніс багато!

Стареньку матір обняла,
схилилася до грядок
і на городі почала
наводити порядок;

пішла увечері в колбуд
ця дівчина бувала
і всім, кого зустріла тут,
про фронт розповідала.

А ранок встав із-за ріки
туманом і росою,—
вона пішла на буряки
і стала ланковою.
І з-під її веселих рук
з тих пір буряк буяє...
Хто Соломію Поліщук
у нас тепер не знає!

Уже минає п'ятий рік,
як Соломія дома,
уже у неї чоловік
з дипломом агронома;
уже зуміла і вона
свою здійснити мрію,
і знає рідна сторона
давно вже Соломію.

І раптом дзвонить телефон
про надзвичайні справи:
приїдуть гості в наш район
з-під самої Варшави!
Товариш Берут в добрий час
почав людей єднати,
і дуже хочеться у нас
їм досвід перейняти.

Ну, що ж! Ділитися завжди
уміють наші люди:

нехай усі спішать сюди,
хай їдуть звідусюди;
нехай ідуть, як в рідний дім,
народи праці й миру,
і Соломія радо їм
відкриє душу ширу!

Виходить з хлібом до воріт
вона гостей стрічати —
а навкруги, як маків цвіт,
стоять її дівчата.
Вона ж красуня й серед них,
мов свято серед тижня...

Дивлюсь на неї — аж притих:
милуюся недвижно...

Летять «Победы» по соші
повз викошене поле...
— Прошу до нас, товариші,
скуштуйте хліба-солі! —
А хліб — як сонце на руках,
він вирощений в славі!
І на новеньких рушниках
співають півні браві.

Та от з-під Познані одна
іде до господині
і пильно дивиться вона
їй в очі яносині.
І по усміхнених очах
пізнавши Соломію,
їй кидається у сльозах,
немов сестрі, на шию.

І підбігають молоді,
і обступають літні...
— Та це ж вона мене тоді
урятувала в квітні!
Сама поранена була
в той день на полі бою,
але на руки узяла
і винесла живою.—

І сльози витерла вона —
в них радість, а не туга —
і вдячно тулиться одна,
і обнімає — друга.
Серцями злиті назавжди,
вони тепер — мов криця:
одна — врятована з біди,
а друга — рятівниця.

Ідуть, обнявшись, дві сестри
у степ обіч дороги —
кленове золото згори
їм сиплеться під ноги.
Безмежно стеляться поля,
збігаючи за обрій:
далеко видно звідсіля
людській душі хоробрій!

І Соломія про лани
сестрі оповідає —
від щирих друзів таїни
в душі її немає!
Розквігла рідна сторона,
мов поле оксамитне,—

усі дивіться — ось вона!
Нехай і ваша квітне.

Ідіть навстріч новому дню,
і сестри й побратими,—
колись ця дівчина з вогню
вас винесла живими;
вона працює з юних літ,
щоб край свій збагатити,
і ще научить цілий світ
в труді і мирі жити.

Лютий, 1952

•

КОРЕЙСЬКА БАЛАДА

Я бачив кров і вже сльозам
давно і добре ціну знаю;
я на руїнах бачив сам
бурхливе море урожаю.
Вже на очах моїх не раз
за кров приходила розплата,
і витирав дбайливо час
сльозу сестри і горе брата.
Та знов залізний цей закон
розпочинає перевірку,
і досилає кат патрон,
і в горлі знов у мене гірко.
І знову дим, і знову пил,
і світ в неспокої й тривозі,
і знову темний небосхил,
і крапля крові на дорозі.

І від зорі і до зорі,
крізь дим і куряву, і спеку,
ідуть корейські матері
аж під Маньчжурію далеку.
Три дні ідуть вони підряд,
а вслід війна за ними клята,

і вже не плачуть, а хриплять
у них на спинах немовлята.
Згори їх кулями січуть
американські кулемети —
приніс їм ворог смерть і лють
сюди з того кінця планети;
неначе звір, він стільки днів
бомбить ні в чому неповинних
малят, які у матерів
в мішках колишуться на спинах.

Уже скінчилися харчі,
жінки вже хиляться в знемозі,
та йдуть удень і уночі
по цій опаленій дорозі.
Вони ідуть не назавжди,
бо не навіки в світі горе —
їх друзі виручать з біди,
народ напасників поборе.
І йде попереду одна —
мішок на спині і у неї,
як всі, тамує і вона
свій біль за згарища Кореї;
не озирнеться ні на мить,
іде, хоч сил уже немає,
і лиш задимлена блакить
в сухих очах її палає.

Мовчить за спиною дитя —
воно не схлипує, не плаче
і під пронизливе виття
не кличе матір нетерпляче.
Воно уклалося зручніш,
бо вже наплакалося досить,

і навіть їсти, як раніш,
давно у матері не просить.
Нехай спочине хоч воно,
якщо вже матері-небозі
ні на хвилину не дано
перепочити на дорозі;
нехай удасться хоч йому,
ще несвідомому й малому,
заснути в чорному диму
свого підпаленого дому.

Але позаду видно всім
лице поблідлої дитини —
уже давно під ноги їм
криваві падають краплини:
ще як ішли через ріку
і вив літак несамовито,
дитину в темному мішку
шальною кулею убито.
Усім відомо вже про це —
одна не знає тільки мати,
бо правди матері в лице
ніхто не зважиться сказати...
Нехай не ставить їм на карб —
судити їх за це не можна:
і з них, можливо, мертвий скарб
уже несе на спині кожна!

Позаду йде кривавий слід —
не гасне він передо мною:
отак сестра моя на схід
ішла з дитиною малою.
Синок давно уже затих,
і кров прибило порохнею...

А ззаду тисячі таких
йшло з малятами за нею!
Хай надихає їхній гнів
і непохитність учорашня
і цих корейських матерів,
що йдуть під кулями безстрашно.

Ще мир постане назавжди.
І швидко діждеться розплати
той, хто з Америки сюди
прийшов невинних убивати!

1951

ПАЛІІ

Отак вони штовхали і раніш
країни в прірву,
а людей — під ніж:
щодня ганебно дурячи народи,
підписували пакти і угоди,
отруйний мед точили та елей
за круглими столами асамблей,
про вічний мир базікали щосили,
аж поки світ підступно підпалили.

Спочатку,
множачи озброєння нові,
вони Іспанію втопили у крові,
зганьбили кожного,
хто край любив свій палко,
і Лорку стратили,
і вбили Мате Залку,
і на Мадридi спробувавши ніж,
на Прагу кинулись,
на Відень і Париж,
знайшли попихачів
в Софії й Будапешті,
щоб і на нас підняти руку, врешті.

Зотліти Гітлер встиг уже з тих пір,
та в інших звірах ще живе той

звір —
в пільмі пригрітий Труменом поганим,
він зріс за Атлантичним океаном,
розлігся,

ноги виставив на стіл:
йому малий вже власний суходіл!
І з темними поплічниками в згоді,
він відшукав собі

Іспанію на Сході —
вони Сеул руйнують і Йондок,
гвалтують і розстрілюють жінок,
заздалегідь,

за звичкою старою,
випробуючи армію і зброю,
яку вони

(коли б настав той час)
хотіли б знову кинути на нас.

Ганебні пси!

Горлають про безпеку,—
самі ж в Корею кинулись далеко
і, в світі брехні сіючи і лють,
халупи за фортеці видають,
напасників вигадують у жертвах
і, як на вбивць, указують на мертвих.

Які сліпці!

Невже не ясно їм,
що загориться власний їхній дім,
що, в світі дружбу зміцнюючи щиру,
народи стали воїнами миру:

нехай кати тремтять за свій барліг—
під ними бомба,
що підірве їх!

Хай пригадають весну золоту,
коли ми йшли у славі та цвіту,
мир несучи скривавленим країнам;
як ми тоді над спаленим Берліном
радянський прапор зводили на
шпиль,
не пожалівши крові та зусиль;
як римський кат гойдався під сосною,
повиснувши донизу головою:
як в ті святкові,
урочисті дні
берлінський фюрер корчився в огні;
як в Нюренберзі
правий гнів народів
з убивцями свої рахунки зводив,—
і хай собі затямлять і вони:
так буде з кожним палієм війни!

1950

ЗАРУБІЖНИМ РОБІТНИКАМ

(Із Н. Хікмета)

Ваші руки, мов скелі, тверді й гордовиті,
і сумні, як пісні, що в тюрмі не мовчать
ані миті,
ніби в'ючні тварини, важкі на підйом:
це — обличчя дітей, що голодні сидять
за селом.

Ваші руки легкі,
мов бджілки, що літають повсюди,
і наліті,
немов молоком переповнені груди,
як природа сама, і сміливі й хоробрі
і, хоча й зашкарублі, а ніжні та добрі.
Ні, цей світ утвердився
не на древніх биках,—
він стоїть на оцих мозолястих руках!

Ой, ви, люди мої,
вас — голодних — годують брехнею,
та брехня це не хліб
і не можна наїстися нею,
і ні разу в житті не наївшись як слід,

ви лишаєте світ,
де на кожній галузочці — плід.

Ой, ви, люди мої,
на Далекому й Ближньому Сході,
з островів азійських, де хвилі гудуть
темноводі,

з жовтошкірої Азії
та з африканських долин,
дві третини у світі вас — досить, здається,
третин!

Молоді та міцні ви,
як ваші гартовані руки,
ви старі та пожовклі,
як ваші страждання та муки!

Ой, ви, люди мої,—
ти — в Парижі, в Нью-Йорку, в Отаві,—
ти і руки твої забувати нічого не вправі.
Так, як руки твої,
одурити жадає тебе
той, хто жар з пожарища
твоїми руками гребе.

Ой, ви, люди мої,
якщо хвиля й антена вам бреше,
якщо в цілому світі
газета щоденна вам бреше,
якщо брешуть книжки, адресовані вам,
якщо брешуть афіші
й колонки реклам,
і на білих екранах вам брешуть оголені
ніжки,
якщо бреше молитва,

бо сорому в ній — анітрішки,
якщо брешуть над люлькою вам колискові
пісні,

якщо навіть уява вам бреше у сні,
якщо бреше вам скрипка,
що тугу в шинку наганя,
якщо місяць вам бреше у ніч безнадійного
дня,

якщо брешуть слова,
якщо бреше вам голос і звук,
якщо бреше усе, що існує трудом ваших
рук,—

це потрібне для того,
щоб руки покірними стали,
щоб сліпі, ніби тьма,
ви судьби не творили собі,
щоб як пси на сторожі,
ви лише хазяїв вартували,
захищаючи їх в боротьбі.
Це для того потрібно, щоб в світі, де жити
прекрасно,

бо прекрасний цей світ,
торгаші панували,
панувала неправда всечасно
і неволя, і гніт.

1949

СЕРЦЕ МАТЕРІ

Звелася на поміст вона
по дерев'яних сходах —
на площі встала тишина,
аж чути кожен подих.

Довкола всі були свої,
та кожному здалося,
що вперше бачить він її
посріблене волосся.

З колгоспу Сталіна прийшла
сюди на площу жінка,
на голові її була
у крапочку хустинка;

сачок з грубенького сукна,
у збірочку слідниця...
Весна — а в чоботи вона
узута, як годиться.

А Трумен кликав на війну,
збирав полки у наступ,

щоб і молодшим сивину
на голову покласти,

щоб довершить її біду
і відібрати дитину,
мов цвіт весняний, молоду,
тепер уже єдину.

І до схвильованих людей
сказала слово мати,
мов серце вийняла з грудей,
щоб рани показати:

болючо ятрились вони —
терпіти вже несила!
Їх ще з минулої війни
вона в собі носила.

Одна глибока і тяжка,
а інші — не запигуй:
що перша — страчена дочка,
а друга — син убитий.

І серцю не позбутись їх,
рубцями не стягнути,
як матері дітей своїх
ніколи не забути!

Хіба потьмаряться колись
ті дні і ті години,
коли народи підвелись
на захист Батьківщини;

коли вони повстали в бій
і мстили щохвилинно;

коли вона дочці своїй
сказала: — Час, дитино! —

Ще зовсім юна і мала,
дочка пішла на ката —
вона хлібину узяла,
патрони й автомата.

І звідки виявилась в ній
та недівоча сила,
коли вона в п'ятьмі нічній
ворожий штаб палила!

А потім дівчину вели
по кризі в сорочині
і дротом скручені були
на спині руки сині...

Та слова мовити — хоч ріж —
не змусили злочинці...

...В той день загнала перший ніж
війна у серце жінці.

І мати біль перенесла —
не згасла, мов жарина,
і мстити з рідного села
на фронт послала сина.

Крізь недопалені скирти
і крізь чужі траншеї
судилось хлопцеві дійти
до армії своєї.

Не прислав синок листів,
хоч мати й виглядала,
а потім кілька теплих слів
прийшло від генерала.

Втішати — це було б дарма:
є і у нього мати!
А рани... буде не сама
вона їх лікувати.

...На площі тиша настає,
мовчать в задумі люди —
і тільки чути: серце б'є
у материні груди.

Його судили на загин,
та серце побороло,
бо є у неї менший син
і рідний край навколо.

Він долю матиме легку,
веселу і щасливу —
злетить синок у літаку,
чи переоре ниву;

Він працюватиме в саду,
в ливарні, чи в забої,
чи пісню створить молоду:
ще світ не знав такої!

Хай той, хто знову меч кує,
вночі не спить спокійно,
бо мати знає, де він є
і як готує війни.

Йому і на морському дні
не приховать облуди —
бо скрізь війну його війні
оголосили люди! —

...Синіє небо угорі,
співає вітер дзвінко...
Стоять-клянуться матері
перед тобою, жінко.

І серце
в кожній з них таке —
ніщо його не зборе,
то милосердне
і м'яке,
то гнівне і суворе.

Листопад, 1952

КРАМНИЦЯ ДИТЯЧИХ ІГРАШОК

На розі Прорізної й Короленка — так, щоб було примітно звідусіль, за склом розташувалася маленька, та добре устаткована артіль.

На вивісці палають срібно-білі неонам окантовані рядки, які оповіщають, що в артілі дістати можна іграшки й ляльки.

Помітив я цю вивіску до речі, бо саме зараз в гості поспішав у дім, де повно всякої малечі, а подарунків добрих я не мав. Я зазирнув в освітлену вітрину, що сяяла в пільмі перед лицем, як слід оглянув крам

і за хвилину стояв перед уважним продавцем. Усе було в маленькій цій артілі, що треба мати, в гості ідучи: хлоп'ятам — заводні автомобілі, дівчаткам — розфарбовані м'ячі, по всіх кутках — тварини,

звірі,
птиці

і горілиць покладені в люльки,
блакитноокі
та рожеволиці,
по-справжньому одягнені ляльки.

Я вибрав дітям добрі подарунки
І зовсім вже готовий був іти,
коли раптово радісно і лунко
хтось вигукнув:

— Та це, здається, ти! —
Я глянув на усміхнену людину,
неначе щось об'єднувало нас,
поклав свого пакунок і хвилину
цікаво і тривожно — водночас
вивчав очима голене обличчя,
волосся, що сивіти почина,
промаслену спецівку робітничу
і галіфе з військового сукна.

Занадто довго я не міг пізнати —
не тільки я, а й він зникнув...

Ми вийшли до сусідньої кімнати,
він приволік ослін, і я присів.
— Ну, як? — спитав я дуже обережно.
але мені на поміч ідучи,
він посміхнувся:

— Все, як і належно!
Ось бачиш — вибрав службу до душі:
щоб наші діти мріяли літати,
роблю їм досить птахів бляшаних,
а щоб колись любили будувати,
конструктори вигадую для них.

Мое бажання, все-таки, збулося:
живу, щоб дітям скрашувати дні! —
І на чолі пригладивши волосся,
він указав на іграшки мені.

І, як буває, раптом все згадалось —
та це ж отой прославлений комбат,
з яким ми дуже часто зустрічались
в тісному бліндажі біля Карпат!
Це ж той русявий хлопець з Білорусі,
якого я розшūкую здавна...
Це він!.. І тільки в золото на вусі
вплелася ледь помітна сивина.

Я від душі обняв його, як брата,
і відпустить не міг уже ніяк.
Таки ж і правду кажуть: для солдата
однополчанин — ніби той земляк!
Ми пригадали друзів і знайомих —
всі і тепер лишались на місцях:
по залізницях,
по аеродромах
і в морі на великих кораблях.
Ми розмовляли лагідно і просто,
та раптом він підвівся:

— Ну, пора!

Здається, ти ж збираєшся у гості?
Іди, бо схоче спати дівтора.—

І я пішов... І в пам'яті постало
все, все, що з ним пов'язане було:
бліндаж біля гірського перевалу
і прикарпатське спалене село,

гарячі наші мрії про майбутнє,
про мир, про відбудовані дома
і про події, при яких присутні
ще безперечно будемо і ми.

...У хаті вже малеча гомоніла.
Я подзвонив, і змовкла їхня гра.
Мене веселим гамором зустріла
у сінях невгамовна дітвора.
Я розіклав дарунки серед хати —
п'ятикінечну зірку золоту,
конструктор — щоб учились будувати.
літак — щоб набирали висоту.
І довго чув я збуджену говірку
дітей,
яких цікавило усе:
про літаки
і про червону зірку,
яка в житті їм щастя принесе.

1950

СОНЯЧНЕ ЗАТЕМНЕННЯ

У вишнику лежить собі Оленка,
закрила вічка і спокійно спить.
Чи відчуває дівчинка маленька
що біля неї робиться в цю мить?
А півні піють і реве скотина,
лошата мчать по шляху навмання
і кури, як до сідала, до тину
безглуздо поспішають серед дня.

Що сталося? Чому схилили чола
на огороді соняшники враз
і у садку запахла матіола,
і вечір насувається на нас?
А небо все темнішає і швидко
густіють долі тіні верховіть,
і в присмерку обличчя ледве видко,
хоча надворі — полудень стоїть!

Здається, все змішалось в природі,
все раптом переплуталось в ній,
мов день і ніч зустрілися в незгоді
і тьма на світло вирушила в бій.

Поліз на сонце місяць очманіло
в тупому самозреченні... І ось
його холодне і незряче тіло
в сліпуче сонце іклами вп'ялось.
Зійшлися тінь і світло в різнобої
і може справді здатись, що за мить
спіткає світ аварія, якої
ліквідувати вже не пощастить.

І лиш Оленка все це зневажає
і спить в колисці, схожій на авто,
мов більш за неї в області не знає
про сонячне затемнення ніхто!
Неначе в цілім всесвіті єдина,
вона вершини мудрості дійшла,
бо недарма ж, мовляв, вона людина,
хоч покищо незріла і мала.

О, люди, люди! З самої колиски,
лиш стаючи свідомими людьми,
ви не боялись сонячного блиску
і не лякались чорної п'тьми!
Допитливо і жадібно й уперто,
навпомацки, але не навмання,
крізь товщу невідомості ви твердо
робили перші кроки пізнання,
протиставляли кожній перепоні
навальний наступ тисячі ідей
і не могли спинитись на законі,
який відкрив наївний Птоломей.
Щодня все більш прискорюючи кроки,
пронизуючи тайну повсякчас,
ви штурмували істину, аж поки
Коперник не відкрив її для вас,

аж поки ви й собі не змайстрували
макет Землі із дерева й смоли,
якого потім глобусом назвали
і в руки школяреві віддали.

Ось цей школяр в куценській сорочині,
у тапочках, у штанях до колін,—
з ним члени піонерської дружини
такі ж довготелесі, як і він.
В маленькі шкельця кіптявою вкриті
вони зор'ять на сонце, як знавці,
і нетерпляче ждуть тієї миті,
коли останні згаснуть промінці
у морі тьми і в морі прохолоди...
Та хлопці знають — це лише на мить
це тільки миле явище природи.
Життя ж іде — його не припинить!

Тимчасом місяць геть потьмарив сонце,
настала ніч коротка на землі.
А хлопці в спір—випадок, чи закон це?
Чи може сонце згаснуть взагалі?
І старший — у картузику старому —
їм про світило мудро виклада
і про цепну реакцію на ньому,
яка хоча й скінчиться — не біда:
радянські вчені трудяться не даром
і досягають успіхів щомить —
вони напевне зможуть незабаром
і штучне сонце в небі засвітить!

В цей час у двір вбігає листоноша,
лице його пащить, немов огонь.

В його торбині звісточка хороша
для всіх і нині знайдеться либонь!
Він мокрий весь. Слова його нехитрі
змішалися в одне. Перед лицем
він свіжою газетою в повітрі
вимахує, неначе прапорцем.

І хоч газета аж за двадцять сьоме
(бо пошта шкандибає, як завжди),
він знає, що і в світі не відоме
те, з чим прибіг сьогодні він сюди.
А навкруги уже чимало люду...
— То знайте ж про нечувані діла:
ми перші в світі атомну споруду
відкрили вже і струм вона дала! ---

Вставай, Оленко! Годі, мила, спати!
Довкола люди роблять чудеса.
Засвічує твоя Вітчизна-мати
огонь ума — і він не погаса.
Не для страху засвічує — для світла,
не для пожеж огонь, а для тепла,
щоб ти росла, училася і квітла
і на землі хазяйкою була,
розширювала людям видноколи
і осявала полум'ям ідей,
і щоб лихе затемнення ніколи
в пільму й на мить не кинуло людей.

30 червня, 1954

ЗУСТРІЧ

Іде громохоко поїзд під уклін
і дріботять колеса над мостами —
то зашумить, як дощ, в долині він,
то захлинеться в парі до нестями,
то, полустанок стрівши, загуде,
то спиниться на мить
і, ніби в бурку,
у ніч убравшись, повагом іде,
іде на сніжну Північ з Петербургу.

Грізне життя кінчає п'ятий рік —
кривавий рік бурхливого сторіччя.
Ще так недавно тисячами рік
лилася кров в Росії робітничя!
Її ніколи людям не забудь,
в очах вона стоятиме довіку
і в душах буде збуджувати лють
і звати в битву
Русь многоязику.

Темніє. Грудень. В полі тишина.
Повзуть свинцеві тучі над землею

і сніг вкривати землю почина
ще нетривкою ковдрою своєю.

А по вагонах дим і напівтьма,
і по кутках розмови ледве чутні...
— У власті, значить, виходу нема!
Заметушились зрадники і трутні! —
Все це про імператорський указ,
про Думу для купця та дворянина,
яка народ, мов жебрака, нараз
одним шматком задобрити повинна.

Пусте! По всій Росії недарма
лилася кров у пам'ятному січні.
І року навіть з дня того нема,
а забувати на Русі незвичні.
З указом цим не прийде воля й мир,
він гніву лиш нові підніме хвилі...
Це добре знає син південних гір,
якого звати Йосиф Джугашвілі.

Він в Таммерфорсі Леніна зустріне
(йому ще рівних в партії нема!),
почує слово велетня орлине,
пізнає блиск разючого ума.

Це вождь новий —

не з тих словоохочих,
яким з-під книг не вирватись ніяк,
він

даль віків

ввібрав у пильні очі
і комунізм побачив, як маяк.
Для нього істин вічних не буває,
він не пророк, щоб істини ректи,

він клас на клас
до бою піднімає,
він вивчив шлях
раніше ніж іти.

Та зустріч навіть ледь розчарувала
прибулого...

Він Леніна зустрів
в знайомому гуртку робітників...
Лунала ще порожнім гулом зала,
лиш кілька душ сиділо по кутках
і серед них далеко під стіною
не так, як слід, здавалося б, герою,
сидів товариш Ленін.

У словах
та ж простота, що і в статтях звучала.
І тислись делегати навкруги,
немов човни, що вкрили береги,
пришвартувавшись міцно до причала.

І Джугашвілі раптом аж притих...
Він придивлявся жадібно і пильно...
Слова? Нічого виключного в них.
Та як вони влучають неухильно!
Поводження? Та він такий, як всі!
Лиш зрідка думку стверджує він рухом,
найбільший ворог робленій красі,
нещирості й зітханням слабодухим.
Коли ламає, значить, до кінця,
і поціляє словом неминуче,
і жар пашить від гнівного лица,
і очі свердлять гостро і жагуче.
Зате, коли в очах просяє сміх,
коли він бризне іскрами ясними,

зникає заклопотаність у всіх,
мов сніг покійно танучи під ними.
Такого сміху він не чув ніде —
сміятись так уміє лиш людина,
в якій тріпоче серце молоде,
яка в думках і поривах єдина,
яка сміється тільки над смішним,
(але коли смішним буває ворог)
і, від душі знущаючись над ним,
засуджує,
як і в словах суворих.

І Джугашвілі раптом зрозумів:
таж іншим бути Ленін і не може!
Він став вождем повсталих трударів —
не марно все на них і в ньому схоже.
Революційний звихрюючи вир,
пролетарів здіймаючи до зброї,
був Ленін
славний їхній проводир
і кость від кості їхньої твердої.

Він підійшов сміливо.

На місцях
ще сміху перекочувались хвилі,
та Ленін руку сам йому простяг
і запитав:

— Товариш Джугашвілі?
Вони пройшли в кімнатку, що була
в кінці будинку — вікнами до лісу.
— Розповідайте швидше, як діла.
Здається, ви простісінько з Тифлісу? —
Він просто звідти. Правда, звіддалік,
зате яка це радісна дорога!

Він всю Росію навпіл пересік,
уважно придивляючись до всього.
В ній раптом все прокинулось, кипить
це море безбережне та безкрає,
в тривозі жде, коли настане мить,
готується в надії і чекає.

І вже, неначе друзі з давнини,
немов знайомі вже десятиріччя,
сиділи, розмовляючи, вони,
дивились один одному в обличчя.
Спалахували радісним вогнем
серця гарячі,

погляди яскраві,
коли з майбутнім — ще далеким днем
на мить вони стрічалися в уяві;
коли в словах він раптом поставав,
як образ вже реального здобутку
і на хвилину радісно і хутко
їх золотим промінням осявав.

Як швидко все змінилося на світі!
Ще на землі горить січнева кров,
а вже, диханням ленінським зігріті,
народи в бій іти готові знов.
Уже селянським бунтом підвелися
проти царя і поліцейських банд
Чернігів,

і Тамбов,
і Кутаїсі,
Саратов,
і Ташкент,
і Самарканд;

вже прочитавши
Ленінові книги,—
готові битись, як за брата брат,
солдати Курська,
Кієва
та Риги,
Одеса,
Севастополь
і Кронштадт;
уже, як образ ленінської влади,
як вісники далеких наших днів,
в обох столицях
Робітничі Ради
диктують від ім'я пролетарів.

Ні, не сліпе благання — їхня сила,
не схилять більше воїни чола!
Січнева кров їх битись научила,
їм царська «милість» школою була.
Хай багатьох нема з тієї школи,
хай кров і жертви —

то ціна важка,
та вже перед повсталими ніколи
з хрестом в руках не буде ватажка!
Ніколи вже

одуреним Гапоном
до палацу з поклоном не іти,—
вони віднині

не з церковним дзвоном,
а з дзвоном сталі

підуть до мети!
Не хоругви — знамена візьмуть в руки,
а на знаменах — ленінські слова.
І, рицар більшовицької науки,

він поведе народ до торжества.
Уже він кличе воїнів до гарту
і одягає партію в броню,—
він не поставить успіху на карту,
пішовши передчасно на борню;
він,
 як барометр,
 визначить несхибно,
коли повстати
 і куди іти,
він вкаже, що народові потрібно,
щоб в першому ж бою перемогти.

І от Ілліч схиляється до друга.
В кімнаті тиша.

 Дихає тепло.
А за вікном лютує фінська хуга,
гримить в покрите памороззю скло.
Замовкне в шпарах і завіє знову,
мов загасити пробує свічу...

Отут почати б лагідну розмову,
в теплі поговорити б досхочу,
помріяти,

 минуле пригадати..
(Не перешкоджають — близько ні душі!)
Але вони і в затишку солдати,
і в тиші — фронтові товариші.

Ім смисл простої зустрічі цієї
ясний і зрозумілий до кінця:
колись пісні співатимуть про неї,
легендою ще стане зустріч ця.

Та до легенди діла їм немає,
їх не обходять завтрашні пісні,—
їх боротьба сьогоднішня єднає,
надії та думки полум'яні.

Вони живуть і в цій кімнаті разом
з Вітчизною

і служать тільки їй,
вони — одне з нескореним Кавказом,
з Росією, готовою на бій.

Їм все і тут відоме до дрібниці,
до всіх подій

в руках у них ключі:
вчувають їх

грузини смаглолиці
і непокірні,
горді москвичі.

Від них не приховається нікуди
ні зрадників підступна боротьба,
ні хитрість меншовицького Іуди,
ні ката петербурзького злоба.

Все ними передбачено сьогодні
і остаточно вирішено тут,
і — два бійці —

вони в усьому згодні,
історію приводячи на суд.

Минуть роки

і втіляться надії,
в той вечір вперше висловлені тут,
і над всіма тиранами Росії
свій правий вирок виконає труд.

І вперше зійде світові на подив
на цій безмежній російській землі
священне братство здружених народів
з великою Москвою на чолі.

І край, що був їм темною тюрмою,
він стане їхнім палацом ясным
під ленінською зіркою яркою,
під ленінським знаменом бойовим.

І щастя осягаючи безкрає,
і волі скуштувавши досхочу,
нащадок їхній вдячно пригадає
цей тихий вечір,
цю хитку свічу,
сосновий стіл, і ці папери білі,
і цей вогонь в розпеченій печі,
і цей простий піджак на Джугашвілі,
і цей простий сюртук на Іллічі.

Вони замовкли.

Рипнувши дверима,
хтось увійшов і руку їм простяг,
і зустріч обірвав неповториму...
— Товариш Ленін, всі вже на місцях.—

І Ленін встав.

— Нарешті ми знайомі!
— Нарешті! —

Джугашвілі встав також.
Стояла тиша в сповненому домі,
легкого шуму відгомін і дроз

ледь досягали дальньої кімнати.
Вони мовчазно в залу увійшли —
неначе учні, сівши за столи,
на Леніна чекали делегати.

Усі замовкли. Джугашвілі сів.
Він бачив, як Ілліч пішов до столу,
як він очима жвавими обвів
кімнату, ніби гребінь видноколу.

Як він на мить замислився
і враз
без попередження і передмови
почав з коротких стріловидних фраз,
в яких було щось грозяне й громове.

Так тільки він
умів в одну мету
націлити своє разюче слово,
немов стрілець, що б'є безпомилково
і поціляє
навіть на льоту!

І кожне слово глибоко ввібравши
і до живих примірюючи справ,
принишкнув Джугашвілі
і, як завше,
порівнював і образів шукав.

Та не було достойного мірила,
і знов прийшло уявлене колись:
гірський орел! Його піднесли крила
лиш одного
в цю недосяжну вись.

І він згадав кавказьку верховину,
гірські хребти в тяжких льодовиках,
шпилів

і скель незайманість первинну,
які ні звір не рушить, ані птах.

У вічний холод зроду їх закуто,
людське тепло до них не досягло
і лиш орел,

угору звившись круто,
в стальну блакить занурює крило.

І лиш йому відкрито невідоме
і недосяжне — тільки перед ним,
як скель оцих несходжених огроми,
як ці вершини з льодом віковим.

Так, як орел, підносячись на крилах
не на версту над світом, а на сто,
і Ленін бачить те, чого не в силах,
крім нього, більш побачити ніхто.

Він був орлом над простором широким,
де людство зносить муку навісну,
і змірити лиш Леніновим оком
таку було можливо глибину;

знайти стежки

в глухих російських хащах,
вказати ці приховані путі,
шляхи, що в силі вивести тудящих
в прийдешні дні,

безхмарні,

золоті.

І ніби дивне ствердження уяві,
Ілліч гукнув до всіх:
— Товариші,
ми більше тут лишатися не в праві —
в Москві бої! Вітаю від душі! —

І, як один, звелися делегати,
нового бою слухаючи клич,
і кожного схвильовано, як брата,
благословляв на подвиги Ілліч.

Він знав: Москва лише розпочинає,
а пройде буря всюди по Русі,
обійме море темне та безкрає,
бо добрий шторм

давню вже на часі!

І серед них стояв і Джугашвілі,
неначе зачарований...

І тут

людина ця була єдина в силі
над суддями чинити правий суд;

І тут вона царям творила вирок,
назад не озираючись дарма,
і не шукала прикладів і мірок,
яких в усій історії нема.

Вона сама ті приклади творила
в безстрашних планах завтрашніх боїв,
і за польотом Ленінових слів
орла гірського вихрилися крила.

І Джугашвілі знав: вони несуть
його слідом дорогою твердою.
Він встав.

Світало.

Всі рушали в путь:
більшовики підводились до бою.

1948—1954

З М І С Т

	Стор.
Клени	3
Молодість	
Балада про вістового	7
Чотирнадцяти років не було	9
Рука твоя, тату	10
Ленін у Смольному	11
В степу біля забутої криниці	14
Листи	15
З біографії	18
Друзям	18
Пісня	24
Марія	25
Пісенька	29
Голуб	32
Українська балада	33
Розлука	36
Іспанська пісня	38
Листя дубів	42
Східні мелодії	45
Що я лишу тобі на спомин	47
Джамбулові	48
Зустріч сонця на Чернечій горі	51

День народження	55
Балада про смерть Ратманського	60
Більшовики на Півночі	64

З історичних поезій

Кобзар Вересай	71
Свара Семена Неживого	75
Блакитноока Леся	81
Бій Пархоменка з білопольськими уланами	85
Генерал Панфілов	92

Бійці

Пісня про мою Україну	97
Комісар	99
Неначе дим, злітає вгору	102
Весна	104
Дитя, убите катом	105
Пісня про трьох і одну	106
Підеш полем безкраїм	108
Подвиг	109
Катерина	111
Балада про баяніста	114
Дівчина на шляху	117
Пам'яті Галі	119
Ми землю своєю	121
Пісня	123
Сталінград	125
Не сумуйте, дівчата	130
Спогад	132
Солдатська мрія	135
Нащадкові	138
Мелітополь	141
Степова пісня	143
І все мені сняться привали	145

Гаркуша	147
Шахтар	150
Дружня родина (уривки)	154
Україні	164
Герої миру	
Артек	169
Пам'яті вартового	173
Сестри	178
Корейська балада	183
Палії	187
Зарубіжним робітникам	190
Серце матері	193
Крамниця дитячих іграшок	198
Сонячне затемнення	202
Поєми	
Учений	209
Зустріч	217
Поєтова доля	231

Редактор *О. Жолдак*
Художник *І. Гримблат* Техн. редактор *О. Яхніс*
Художн. редактор *А. Дев'янін* Коректори *Є. Тарасевич, Г. Голіонко*

САВВА ЕВСЕЕВИЧ ГОЛОВАНІВСЬКИЙ.
Стихотворення. Избранное.
(На українському мові)

БФ 02415. Здано на виробництво 9/XI-1954 р. Підписано до друку 17/II-1955 р. Формат паперу 70×92/32. Папер. арк. 6. Друк. арк. 14,04 + 1вклейка. Обл.-вид. арк. 11,498. Зам. 335. Тираж 8000

4-та поліграфічна фабрика Головидаву Міністерства культури УРСР, м. Київ, пл. Калініна, 2.